

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Boris Čretnik

Sodelovanje osnovnih šol in centrov za socialno delo pri reševanju socialne  
problematike učencev

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Boris Čretnik

Mentorica: doc. dr. Alojzija Židan

Sodelovanje osnovnih šol in centrov za socialno delo pri reševanju socialne  
problematike učencev

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

## **SODELOVANJE OSNOVNIH ŠOL IN CENTROV ZA SOCIALNO DELO PRI REŠEVANJU SOCIALNE PROBLEMATIKE UČENCEV**

Družbene spremembe, ki so se zgodile v zadnjih 100 letih, so povzročile porast pomena in vpliva državnih neblagovnih ustanov, ki zagotavljajo podporo in pomoč državljanom. Družba je s prodorom kapitalizma in tehnološkega napredka dobila novo strukturo in razmerje odnosov v njej. Vpliv tehnološkega razvoja se je odrazil predvsem na izobraževalnem sistemu in trgu dela.

Znotraj izobraževalnega sistema sem se osredotočil na vrednote mladine in pomen pojmov moči, gospodovalnosti, odgovornosti in nasilja. Vedno več je poudarka na individualizmu in širša družbena celica, ki je nudila podporo posamezniku na življenjski poti, je razpadla na manjše enote, ki dostikrat ne zadoščajo za popolno družbeno vključenost. Globalizacija je s seboj prinesla socialno izključenost posameznikov, ki so odrinjeni na družbeni rob. Slovenija v tem pogledu ni nobena izjema. Po osamosvojitvi in spremembi družbenega sistema je bilo potrebno na novo postaviti nekatere osnovne podporne družbene sisteme. Velik pomen pri tem ima zakonodaja in medinstitucionalno sodelovanje.

V drugem delu je predstavljena anketa in pridobljeni aktualni podatki o sodelovanju osnovnih šol in centrov za socialno delo v letu 2015. Z anketo sem potrdil, da je pomen institucij v današnji družbi velik. Veliko je specifičnih primerov, povezanih s socialno problematiko otrok, ko je potrebna intervencija institucij, kot so centri za socialno delo.

Ključne besede: socialna politika, država blaginje, globalizacija, center za socialno delo, osnovna šola.

## **COOPERATION OF ELEMENTARY SCHOOLS AND CENTRES FOR SOCIAL WORK IN SOLVING PUPILS SOCIAL ISSUES**

Social change, which has occurred in the last 100 years, have significantly enlarged the meaning and impact of states non-commercial institutions, which provide support and help to its citizens. The societies structure and relations in it has gained new form in light of the impact of capitalism and technological progress. The impact of technological progress has changed our educational system and labour market. My focus around educational system was based on youth values and the meaning of terms like power, dominance, responsibility and violence. These days there is more individualism. Former big nucleus of society, which offered the support needed by an individual on his journey through life, disintegrated into smaller units, those are often not enough for total social integration. Globalisation has brought the term social exclusion of individuals, who are excluded from society and live on the social edge. Slovenia is no exception to this phenomena. After gaining independence and change of social order it was of crucial importance to set new fundamental social systems. Writing and exepcting new laws was of great significance. It was important to guarantee good interinstitutional cooperation. In the second part i have turned my focus on presentation of internet survey and collected data about cooperation between primary schools and centers for social work in 2015. The survey has indeed confirmed great importance of such institutions in todays society. A lot of specific cases involving social issues among youth require institutional intervention in this case from center for social work.

Keywords: social politics, wellfare state, globalization, center for social work, elementary school.

## Kazalo

1	UVOD .....	6
2	RAZVOJ SOCIALNIH POLITIK IN DRŽAVE BLAGINJE .....	9
2.1	JAVNE POLITIKE .....	9
2.2	SOCIALNE POLITIKE .....	10
2.3	DRŽAVA BLAGINJE .....	14
2.3.1	SOCIALNE POLITIKE NA SLOVENSKEM IN JUGOSLOVANSKEM PROSTORU .....	15
2.3.2	MODELI SOCIALNIH POLITIK .....	16
2.4	VPLIV TEHNOLOGIJE NA DRUŽBO IN SOCIALNO POLITIKO .....	20
3	SOCIALNA IZKLJUČENOST .....	22
3.1	SOCIALNA IZKLJUČENOST V SLOVENIJI .....	26
4	SLOVENSKA DRUŽBA IN IZOBRAŽEVANJE .....	36
4.1	GOSPODOVALNOST, OBVLADOVANJE IN MOČ .....	39
4.2	KONKURENČNOST IN TEKMOVALNOST .....	42
4.3	PROCES GLOBALIZACIJE IN GLOKALIZACIJE .....	43
4.4	POLOŽAJ IN VLOGA SLOVENSKE OSNOVNE ŠOLE .....	45
4.5	VREDNOTE SLOVENSKE ŠOLE .....	48
4.5.1	VREDNOTE MLADINE .....	49
4.6	NASILJE IN DRUŽINSKO NASILJE .....	50
4.7	NASILJE V ŠOLI .....	53
5	ZAKONODAJA IN MEDINSTITUCIONALNO SODELOVANJE PRI SOCIALNI PROBLEMATIKI OTROK .....	56
5.1	DEFINICIJA ŽRTVE .....	59
5.2	CENTRI ZA SOCIALNO DELO .....	60
5.3	MEDINSTITUCIONALNO SODELOVANJE .....	61
5.3.1	PRAVILNIK OBVEŠČANJA MED ORGANI .....	61
5.3.2	NALOGE CSD .....	62
5.3.3	SHEMA POSTOPKA PRIJAVE IN UKREPOV MED ŠOLO IN CSD .....	62
5.3.4	SESTAVA MULTIDISCIPLINARNEGA TIMA (MDT) .....	62
5.4	PODATKI O PRIMERIH IN UKREPIH CSD GORENJSKE REGIJE .....	63
6	SPLETNA ANKETA O SODELOVANJU OSNOVNIH ŠOL S CENTRI ZA SOCIALNO DELO .....	64

6.1	ANALIZA ANKETE O SODELOVANJU OSNOVNIH ŠOL IN CENTROV ZA SOCIALNO DELO .....	65
6.1.1	PRVI DEL ANKETE .....	65
6.1.2	DRUGI DEL ANKETE .....	68
7	SKLEP.....	72
8	LITERATURA.....	74
	PRILOGA A: Anketa o sodelovanju osnovnih šol in centrov za socialno delo .....	77

## 1 UVOD

V času osnovnošolskega izobraževanja se delavci šol srečujejo s socialno problematiko, ki jo rešujejo v sodelovanju s centri za socialno delo. V diplomskem delu bom raziskal in analiziral postopke reševanja problemov, ustreznost zakonodaje s tega področja in v kolikšni meri je ustrezno in učinkovito sodelovanje vseh deležnikov v tem procesu (zaposleni v šolah, starši z otroki in zaposleni na centrih za socialno delo).

Motiv za diplomsko delo sem črpal iz dejstva, da se je družba in odnos do institucij spremenil. Velik pretres je slovenska družba doživela z osamosvojitvijo in oblikovanjem novega sistema, prehod iz enopartijskega političnega sistema, temelječega na socializmu, v demokratični, liberalni, na kapitalizmu temelječi novi sistem. Pomen institucij kot interpretatorjev in izvajalcev normativnih pravil je postal ključen v razreševanju problematike posameznikov in družbe.

Skozi zgodovino so se oblikovale socialne politike in programi, ki so zagotavljali družbeni mir in ponujali osnovne vrednostne smernice ter zagotavljale zadovoljive življenjske pogoje za vse prebivalstvo. Danes se srečujemo z odprtim delovnim trgom, ki temelji na konkurenci in fleksibilnosti delovne sile, kar velikokrat pripelje do težkih družinskih situacij zaradi ekonomske neodvisnosti. Tako so ustvarjeni pogoji za razkroj družbenih vezi, kot so družine (osamosvajanje mladih, poroka, starševstvo ...). Zaradi teh novonastalih slabših družbenih razmer je pričakovati številne probleme s prenosom pozitivnih družbenih vrednot, kot so skrb za sočloveka, nenasilno reševanje konfliktov, spoštovanje avtoritete in institucij. Večina odraščajočih, se bori s preходом v samostojno življenje zaradi ekonomske in stanovanjske problematike, zato se tudi vedno bolj zanašajo na pomoč ustreznih institucij, pri iskanju rešitev. Globalizacija in individualizacija sta ustvarili novo okolje bolj izoliranega posameznika, brez ali z malo podpore iz okolja, sorodnikov, prijateljev in sodržavljanov. Ustanove, kot so Centri za socialno delo, imajo zato veliko dela pri nudenju pomoči in reševanju nastalih problemov. Sodelovanje med različnimi ustanovami je zato ključnega pomena. Pomembna je skupna akcija, koordiniranje in izvajanje ustreznih programov za reševanje socialne problematike posameznikov. Ravno zaradi tako skrhanih osnovnih družbenih vezi je ključno, da so ustanove dobro organizirane in koordinirane za pomoč prebivalcem, ki vedno bolj prelagajo reševanje lastnih problemov v roke le teh.

Uvodoma se bom posvetil pojmu države blaginje in razvoju socialne varnosti skozi evropsko in slovensko družbo. Sistemi blaginje so se v svojem razvoju razlikovali od države do države. Socialne politike so nastajale v različnih družbenih pogojih, se izoblikovale in širile.

Predstavil bom pojem socialne izključenosti, ki postaja vse bolj aktualna tema v življenju osnovnošolcev. Zaradi razvoja tehnologije in deindustrializacije se vse več družin srečuje z novimi življenjskimi problemi. Ne samo da se slabša materialni standard, ampak je s prodiranjem novih tehnologij in življenjskih trendov težko uravnati vse informacije in dražljaje, ki imajo močan vpliv na obnašanje in počutje pebivalstva, tako staršev kot otrok. Globalizacija in močan prodor oz. vpliv kapitala povzročata vse večjo osamljenost in socialno izključenost. Novonastale razmere zahtevajo tudi drugačen pristop k izobraževanju in šoli kot instituciji. Strokovni delavci morajo slediti družbenim spremembam z novimi stili poučevanja, mišljenja in novi, bolj učinkoviti organizacijski kulturi znotraj institucij. Vse več poudarka je namreč na spodbujanju polne udeležbe mladih v izobraževalnem procesu. Metode so naravnane na bolj individualno prilagojen način podajanja znanja zaključeni manjši skupini ali posameznikom. Veliko je poudarka na individualni učni pomoči, da bi se omogočilo čimbolj uspešno integracijo vseh učencev v učni proces in jim s tem omogočalo lažjo in uspešnejšo vključitev v družbo.

Velike in zelo hitre družbene spremembe so zahtevale nagel odziv celotne družbe, političnih elit in strokovnjakov na področju družboslovja. Zaradi procesov deindustrializacije, vse večjega poudarka na individualizmu, novih kriz, ki so prizadele celoten svet, so se skrnhale tradicionalne družbene strukture. Trg delovne sile je pretresla reforma, drugačen način poslovanja in organizacijske metodologije so prizadele starejšo generacijo, ki je bila na tako nagle spremembe nepripravljena. Položaj mladih je povsem drugačen ali boljše rečeno slabši, kot je bil še nedolgo nazaj. Razkrojenost se pozna že v zgodnji fazi življenja mladih. Demografska slika Slovenije se je popolnoma spremenila, predvsem se je navzgor premaknila starostna meja rojevanja otrok, vse več mladih odlaša s prvim otrokom ravno zaradi negotovosti na trgu delovne sile in neurejenih bivalnih razmer. Življenje mladih je dandanes zaznamovano z negotovostjo. Veliko se je potrebno ukvarjati z iskanjem uspešnih strategij za obvladovanje tveganj, s katerimi se mladi srečujejo na svoji življenjski poti. Proces globalizacije je povečal delovno obvezo zaposlenih, ki veliko svojega časa preživijo zunaj doma in so tako ovirani pri druženju z otroki in njihovi vzgoji. Podaljšanje delovnega časa in povečanje delovne obveze zaradi večje fleksibilnosti ter konkurenčnost na trgu delovne sile vodi k zmanjšanju vpliva staršev na vzgojo

otrok in prenaša vse več odgovornosti na institucije, kot sta osnovna šola in centri za socialno delo.

Nadalje se bom posvetil zakonodaji s področja reševanja problematike osnovnošolskih otrok in njeno izvajanje. Predpostavka je, da je zakonodaja dobro napisana, a je njeno izvajanje površno, bodisi zaradi nepoznavanja teorije bodisi zaradi oteženega uveljevanja v praksi. Nenazadnje ima velik pomen pri reševanju družinske problematike sodelovanje med službami osnovnih šol in centri za socialno delo.

Drugi del diplomske naloge bom posvetil anketi o seznanjenosti učiteljev z zakonodajo obravnavanja problematike otrok in kako to reševanje problematike poteka v praksi. Namen je preizkusiti, kako v praksi poteka sodelovanje med obema institucijama, tako osnovnih šol kot centrov za socialno delo.



## 2 RAZVOJ SOCIALNIH POLITIK IN DRŽAVE BLAGINJE

### 2.1 JAVNE POLITIKE

Izvajanje in analiziranje javnih politik na kateremkoli družbenem področju, bodisi zdravstvenem, izobraževalnem, socialnem ali kulturnem je za uspešno delovanje države ključnega pomena. Vse javne politike imajo pomen v legitimitizaciji državne moči nad svojimi državljani. Le uspešno organizirane in izvajane javne politike zagotavljajo mir in zadovoljstvo med državljani. Država naj ne bi imela monopola nad odločanjem o tem katera javna politika naj se izvaja, ampak bi morala delovati v soglasju z nevladnimi in civilnimi združbami. Zagotavljanje sodelovanja pri oblikovanju javnih politik civilnim združbam je med drugim tudi znak stopnje demokratičnosti države. Uveljavljanje javnih politik naj bi seveda imelo javnopolitične cilje, katerih vrednotenje je težavno in podvrženo subjektivnosti, zato se je razvila nova posebna disciplina – policy analiza. Ravno krepitev civilnih združenj, tako organizacijsko kot tudi finančno je omogočilo razvoj stroke na področju demokratizacije in izvajanja javnih politik. Država pripravi načrt izvajanja javne politike na določenem področju in izvaja nadzor ter analizo njene izvedbe. Spremljanje izvedbe javne politike ima ključno vlogo za oceno ali se javna politika sploh izvaja, ali se izvaja po predvidenem načrtu in ali dosega ciljno skupino. Takšen način opazovanja implementacije javnih politik se imenuje »od zgoraj navzdol«, vertikalno izvrševanje zastavljene politike. Druga vrsta opazovanja implementacije javnih politik je »od spodaj navzgor«, ki ima tudi politični učinek demokratizacije javnih politik. S strani države je potrebno zagotoviti spremljanje sprejete javne politike ali programa, ki zajema naslednje naloge: pridobivanje informacij o primernosti in učinkovitosti dnevnega delovanja politik; omogočiti nadzor nad izvedbo politik; postavljati nove zahteve in podpirati delo zaposlenih; nuditi podporo oz. legitimnost že uveljavljenim programom. Pri spremljanju in nadzoru izvajanja javnih politik zbiramo predvsem podatke o dejstvih, torej kaj se je zgodilo in kako se je zgodilo. A le zbiranje podatkov ne zadostuje, čeprav je to nujen pogoj za ugotavljanje in vrednotenje učinkov javnih politik. Pri analizi pridobljenih podatkov je potrebno opazovati in ugotoviti, ali prihaja do problemov pri izvajanju javne politike in zakaj prihaja do problemov pri izvajanju javne politike. Raziskave lahko že v začetni ravni implementacije opozarjajo na potrebne korekcije izvajanja javne politike. Z raziskavami ugotavljamo in vrednotimo učinke javne politike. S krepitvijo civilne družbe te raziskave niso več le v domeni državnih uradnikov, zato se je spremenilo razmerje moči na tem področju. Rezultati raziskav, način ocenjevanja in končna uporabnost raziskave se zaradi različnih izhodiščnih predpostavk in sistema ocenjevanja ter komu so namenjeni, lahko bistveno

razlikujejo. Ocenjevanje učinkov javnih politik lahko poteka kot samoocenjevanje znotraj izvajalcev javne politike ali preko zunanjega ocenjevalca za potrebe izvajalca.

Nacionalna država je še vedno glavni akter pri sprejemanju in izvajanju javnih politik in programov. Meje do katerih lahko posega na področju javnih politik so se v zadnjem času na novo oblikovale. Na eni strani imamo nove oblike skupnega političnega prostora, kot je Evropska unija, ki s svojo zakonodajo omejuje in usmerja svoje članice pri odločitvah o sprejemanju javnih politik. Z druge strani opažamo jačanje civilne družbe, s finančno neodvisnostjo od države in s podporo strokovnjakov iz lastnih vrst ponuja močno alternativo pri oblikovanju in izvajanju javnih politik ali programov. (Fink Hafner in Kustec Lipicer 2005)

Idealnih ukrepov socialne politike seveda ni možno načrtovati in izvajati. Država mora poskrbeti za ustrezno organiziranost svojih ustanov, ki so zadolžene za planiranje ukrepov in njihovo izvajanje v praksi ter analizo uspešnosti sprejetih ukrepov. Ustanove zadolžene za načrtovanje in izvedbo ukrepov javnih politik so v prvi vrsti ministrstva ali specifični državni uradi, ki delujejo na določenem področju javnih politik. Ukrepe javnih politik oblikujejo strokovnjaki teh ustanov, določi se način in obseg financiranja, časovni interval izvajanja. Po preteku določenega časovnega obsega sledi analiza in ocena uspešnosti ukrepov javne politike ali programa. Analiza lahko poteka, kot notranja revizija znotraj ustanove ali se k sodelovanju povabi tudi stroko vrst civilne družbe. Ta proces zagotavlja, da se ukrepe javne politike ukine in začne na novo oblikovane ukrepe ali sledi le delna korekcija na ukrepih in se določi novo obdobje za izvajanje popravljenih ukrepov. Mnenja sem, da je način sodelovanja med strokovnjaki iz državnih ustanov in strokovnjaki iz civilne družbe ustrežnejši način sodelovanja, kot le zaprt državni sistem. Ponuja večjo transparentnost in zmanjšuje subjektivnost pri načrtovanju ukrepov javne politike. V prvi vrsti mora biti zaščiten splošni družbeni interes, poudarek mora biti na dobrobiti za vse državljane.

## **2.2 SOCIALNE POLITIKE**

Za razumevanje današnjih družbenih razmer bom opisal nastanek in razvoj socialnih politik in države blaginje. S teoretično podlago bom osvetlil pojav, razvoj in implementacijo socialnih politik od njihovega pojava do danes. Izjemno je pomembno spoznati potrebo po socialnih

politikah v družbenih pogojih, v katerih živimo. Družba in družbeni pogoji so se skozi čas preoblikovali z veliko hitrostjo. Potrebe po zagotovitvi socialnega mira in zadovoljivih življenjskih pogojev so zahtevale odziv političnih elit in družboslovnih znanstvenikov. Načini in uporaba socialnih politik se je razlikovala od države do države. Obstajajo različne sociološke teorije socialne politike, ki so sprva nastajale v smeri, da politično vplivajo na oblikovanje socialne zakonodaje, ne pa znanstveno razlagati družbene pogoje, v katerih se je oblikovala socialna politika.

Socialne politike so se v državah izoblikovale in širile v različnih družbenih pogojih. V 60 letih 20. stoletja so nastale najzanimivejše sociološke teorije socialne politike. Velik poudarek v teh teorijah je bil namenjen temu, kaj sproža potrebo in implementacijo socialne politike.

»Izoblikovanje in širjenje moderne socialne politike v Zahodni Evropi je dosti močnejše determinirano iz razmerij moči med različnimi političnimi akterji izhajajočim političnim pritiskom kot pa z objektivnim pritiskom, ki je izhajal iz procesa (kapitalistične) industrializacije in urbanizacije.« (Kolarič 1989, 33)

Preden so se takratni velikani družboslovja začeli ukvarjati z znanstveno razlago pomena socialnih politik, so poskušali politično vplivati na oblikovanje socialne zakonodaje. Šele kasneje, ko so se sistemi socialne politike razširili in izoblikovali v institucije socialno-zavarovanih sistemov, so se spoprijeli z razlago podobnosti in razlik med temi sistemi. Najprej so poskušali identificirati družbene pogoje, iz katerih je izšla potreba po socialni politiki. Prepoznamo lahko dva tabora, ki sta se izoblikovala v razlagi socialne politike. »Pri tem se medseboj razlikujejo po tem, ali poskušajo nastanek in širjenje socialne politike razložiti funkcionalno ali intencionalno. Oboji potem, izhajajoč iz tega, opredeljujejo družbeno funkcijo oz. družbeno vlogo socialne politike.« (Kolarič 1989, 33)

Sociološke pojasnitvene modele ločimo na štiri osnovne usmeritve. Ločitev je utemeljena med pluralisti in neo-marksisti, znotraj katerih najdemo nadaljnja dva teoretska bloka, in sicer na eni strani funkcionalistične in na drugi strani konfliktno-teoretične pojasnitvene modele. Za razlago nastanka in širitve socialne politike izhajajo iz teorije o socialni politiki od spodaj, torej zahteve delavcev po le-tej ali potrebe vladajočih političnih elit po legitimizaciji, socialna politika od zgoraj. Ključni pojmi razvoja obeh smeri razlage so procesi modernizacije oz. industrializacije, ki je pripeljala do novih potreb po socialno-zavarovalnih sistemih. Razvoj sindikatov in delavskih svetov so spremenili odnos kapitala do delavcev, pojavila se je potreba po nujnosti državnega posega s socialno politiko, da uredi mezdne odnose.

*V skladu s tezami konfliktnih teoretikov obeh provevenc – razlagalcev socialne politike od spodaj so najprej uvedle socialno-zavarovalne sisteme tiste države, v katerih je bila bolj razširjena volilna pravica oz. v katerih so se prej izoblikovali delavski sindikati in politične stranke. Tudi konfliktni teoretiki – razlagalci socialne politike od zgoraj praviloma pričakujejo uvedbo socialno-zavarovalnih programov prej tam, kjer je visoko stopnja mobilizacije delavstva spremljala tudi visoka stopnja avtonomije in centraliziranosti državnega aparata. (Kolarič 1989, 36)*

Širjenje socialno-zavarovalnih sistemov je tesno povezano z družbeno-ekonomskim razvojem. Vsaka država se spopada z novimi razmerami znotraj družbe na račun socialnih problemov, torej finančne in materialne krize, podprte s krepitvijo politične moči delavstva. Ob tem dejstvu raziskovalci socialnih politik pričakujejo širjenje intervencij socialne države. Moč delavskega razreda je pomemben, če ne odločujoč dejavnik širjenja socialne zakonodaje za pluraliste-funkcionaliste. Neomarksisti – funkcionalisti izhajajo, da potreba po širjenju socialnih politik izhaja iz kriznih ciklov v kapitalistični teoriji.

Uvedba socialne zakonodaje se je razlikovala tudi po različnih tipih socialno-zavarovalnih sistemov. Poznamo subvencionirano – prostovoljno zavarovanje, obligatorno zavarovanje in nacionalno zavarovanje.

*Teze neomarksistov implicirajo, vzeto splošno, povsod uvedbo obligatornih sistemov, vezanih na zaposleno prebivalstvo – zaradi zagotavljanja reprodukcije delovne sile oz. reguliranja delovnega prispevka zaposlenih. Teze pluralistov nasprotno implicirajo trend od subvencioniranih prostovoljnih k nacionalnim zavarovalnim sistemom, pa naj bo to zaradi razpadanja tradicionalnih oblik socialne skrbi ali zaradi krepitve državljskega statusa. Konfliktni teoretiki – razlagalci socialne politike od zgoraj predvidevajo širjenje obligatornih programov, ki bodo sukcesivno zajemali tiste socialne kategorije, ki najučinkoviteje izpostavljajo problem legitimnosti političnih sistemov. (Kolarič 1989, 37)*

Nadaljnje raziskovanje se je posvetilo raziskavam družbenega konteksta, v katerem je nastala moderna socialna politika. Prva točka, na katero so se osredotočili, je, ali obstaja povezava med industrializacijo in urbanizacijo držav in potrebo za uvedbo socialno-zavarovalnih sistemov. Na primeru štirih skandinavskih držav, ki jih je analiziral Stein-Kuhnels (1978 in 1981), je pokazano, da povezava obstaja, saj je imela Danska kot država z najvišjo stopnjo industrializiranosti in urbanizacije leta 1910 uvedene že štiri socialno-zavarovalne sisteme,

Norveška in Švedska kot nekoliko manj razviti dva in Finska kot najmanj industrializirana in urbanizirana le en uveden socialno-zavarovalni sistem. (Kolarič 1989, 38) Drug pomemben faktor pri uvedbi teh sistemov, upoštevan pri raziskavi, je bila stopnja demokratizacije. Vse štiri skandinavske države so se tudi v tem zaporedju demokratizirale in ekonomsko razvijale. Stopnja ekonomske razvitosti zajetih držav v raziskavo so preveč različne, da bi lahko trdili, da je za razlago uvedbe socialno-zavarovalnih sistemov odločilnega pomena stopnja industrializacije in urbanizacije. Kuhnlesova (1978 in 1981) in Albersova (1982) raziskava razkrivata povezavo uvedbe socialno-zavarovalnih sistemov z večjo politično mobilizacijo delavstva. (Kolrič 1989, 39) »Vendar po drugi strani ta raziskava ne razkrije nobene signifikantne povezave med kvantitativno rastjo delavskih strank in uvajanjem socialno-zavarovalnih sistemov, pokaže pa, da so bili prvi programi povsod uvedeni pred vstopom delavskih strank v parlamente.« (Kolarič 1989, 39)

Raziskave Stein Kuhnlesa (1981) so pokazale, da so skandinavske države posnemale Bismarckov (nemški tip) uvajanja obligatornih socialnih-zavarovalnih sistemov, kar nakazuje, da so avtoritativne države praviloma dosti pogosteje uvajale obligatorne sisteme. (Kolarič 1989, 39)

*Iz vseh navedenih ugotovitev izhaja, da je bil nastanek socialnega zavarovanja kot temeljnega elementa socialnih držav prej v funkciji potreb po legitimizaciji nacionalnih elit kot pa v funkciji reševanja problemov, ki so izhajali iz družbeno-ekonomskega razvoja. Ker je bil tudi vpliv politično mobilizirnega delavstva na oblikovanje socialne zakonodaje omejen, lahko označimo obdobje nastajanja (uvajanja) socialno-zavarovalnih sistemov kot obdobje socialne politike od zgoraj. Največjo eksplikativno moč za pojasnitev nastanka moderne socialne politike imajo tako teze konfliktnih teoretikov – razlagalcev socialne politike od zgoraj – teoretikov elit. (Kolarič 1989, 39–40)*

Avtoritativne države so predvsem uvajale socialno-zavarovalne sisteme zaradi potrebe po legitimizaciji svoje vladavine.

Raziskave Couthrighta (1967), Aarona (1967) in Pryora (1968) niso enoznačno dokazale povezavo med ekonomsko razvitostjo države in razpoložljivostjo finančnih resursov za socialne izdatke. (Kolarič 1989, 40) Pokazalo se je, da je poleg količine resursov pomembna tudi potreba po varnosti prebivalstva. »Te tri raziskave so pokazale, da je bilo povečevanje socialnih izdatkov bolj odvisno od rasti družbenega produkta v zgodnjih fazah industrializacije (do leta

1910) kot kasneje in da sta Francija in Nemčija širili svoje socialno-zavarovalne sisteme dosti bolj neodvisno od ekonomskih prisil kot pa Italija in Anglija.« (Kolarič 1989, 40)

Pred prvo svetovno vojno so države hitreje uvajale socialno-zavarovalne sisteme, kjer je bilo dobro razvito in aktivno delavsko gibanje, pritisk delavskih strank. Razširjanje volilne pravice je pospešilo uvajanje zavarovalnih sistemov, saj so morale vlade sodelovati z vedno bolj nezadovoljnim in močnim delavstvom, da bi ohranile svojo legitimnost. » V 70 letih imajo vse zahodnoevropske države uvedene vse štiri socialno-zavarovalne sisteme, krog zavarovancev pa se širi čez meje zaposlenega prebivalstva na tiste zunaj delovnega procesa in na marginalne skupine. Subvencionirane prostovoljne sisteme so skoraj povsod nadomestili obligatorni sistemi, ki kot nacionalni programi često vključujejo vse prebivalstvo.« (Kolarič 1989, 41)

Za učinkovito implementacijo socialno-zavarovalnih sistemov je nujno ob dejstvu, da obstaja močan politični pritisk prebivalstva in tudi močan centraliziran državni birokratski organ. Koliko bo uspešen pritisk interesnih skupin in koliko resursov države bo namenjenih v socialne namene, je odvisno tudi, katera politična sila obvladuje center političnega odločanja.

### **2.3 DRŽAVA BLAGINJE**

Po pregledu socioloških teorij socialne politike nadaljujem svoje diplomsko delo s pozornostjo na še preostale vidike socialne politike in države blaginje. Posvetil se bom predvsem vplivom socialnih politik na prebivalstvo in kako se je na novo vzpostavilo razmerje med državo in njenimi prebivalci.

Po Veljku Rusu (1990) ločimo definiciji socialne države in države blaginje po kriteriju socialne politike, ki ju obe izvajata. Socialna država poskuša z zavarovalnim tipom socialne politike predvsem zmanjševati industrijska in urbana tveganja. Deluje na področju socialnega varstva in zavarovalništva. Medtem, ko je za državo blaginje značilen blaginjski tip socialne politike blaginje. S tem načinom socialne blaginjske politike poskuša zagotoviti socialno blaginjo

celotne populacije. Za zagotovitev take ravni socialne blaginje celotne populacije ponuja številne storitve na področju družbenih dejavnosti. (Trbanc 1992, 97)

### 2.3.1 SOCIALNE POLITIKE NA SLOVENSKEM IN JUGOSLOVANSKEM PROSTORU

Knjiga Veljka Rusa, izdana leta 1990 pri založbi Domus z naslovom »Socialna država in družba blaginje, je pomenila veliko prelomnico v spoznavanju te tematike na slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Dobili smo knjigo, ki obravnava in natančno definira pojme socialne države in države blaginje do temeljev in razloži, kako sta medsebojno razmejena.

»Z vključevanjem socialne politike v državo se je seveda bistveno spreminjala tudi sama narava države: zmanjšala se je njena represivna oziroma korektivna vloga in povečala njena remediativna oziroma nerepresivna vloga. Zdi se, da je prav ta sprememba največja in hkrati povsem ireverzibilna civilizacijska pridobitev 20. stoletja.« (Rus 1990, 374)

Država obstaja kot nekakšen regulator med javnim in zasebnim interesom posameznikov. Z aktivno socialno politiko in socialnimi programi opravlja funkcijo zaščite državljanov pred izkoriščanjem s strani zasebnih interesov.

*Pusić (1989) meni, da bi morali razločevati naslednje razvojne faze držav: 1. državo kot sistem arbitrarne ali diskrecijske moči, ki utemljuje uporabo sile s samo silo in je – tako kot Bog – vzrok sama sebi; 2. državo, ki ima pravno določene meje uporabe moči in se zaradi tega imenuje pravna država; pravna država ima več razvojnih faz, svojo najvišjo fazo pa doseže z utemeljevanjem in omejevanjem celotnega sistema moči kot sredstva za zaščito človekovih pravic; 3. državo blaginje, ki je sredstvo za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb; vladne organizacije prevzamejo v državi blaginje odgovornost za zadovoljitev osnovnih potreb svojih državljanov. (Rus 1990, 375)*

Skozi zgodovino povezujemo nastanek držav v enotno skupnost s potrebo po zaščiti pred zunanji sovražniki in napadi, v modernejši zgodovini prevzema država tudi zaščitniško funkcijo, povezano z notranjimi riziki.

Socialna država v nasprotju z liberalno državo zajema poddržavljenje socialnega varstva, šolstva in zdravstva, temu sledi krčenje zasebnosti državljanov na račun državne intervencije. Za razumevanje socialne države in družbe blaginje je potrebno obravnavati razmerja med pravno in civilno družbo ter socialno državo in državo blaginje. Pri razmerju med civilno družbo in državo so pomembne meje do katerih lahko država še posega v regulacijo družbenega življenja.

Nekaterih področjih družbenega življenja civilna družba ni možna sama regulirati in na tem mestu poseže država. (Rus 1990, 390) Moderna država vzdržuje red na svojem ozemlju s šolstvom, zdravstvom in drugimi družbenimi dejavnostmi. Vzdrževanje notranjega miru in legitimizacija oblasti se je preselila od represivne premoči nad prebivalstvom k uporabi nadzorovanja in korigiranja privatne sfere državljanov.

*Učinki političnih naložb v dušo, ki je ječa telesu, pa niso vidni samo na posamezniku, ampak še bolj na družini. Lee in Raban (1988) opisujeta vpliv sodobne države na družino, in sicer prek regulacije rodnosti ..., izobraževalne dejavnosti. Janowitz (1976) meni, da ima šola pri tem ključno vlogo: šolski sistem na lokalni ravni je postal integrativno omrežje oziroma fizično in funkcionalno središče, ki povezuje med seboj javno izobraževanje in socialne službe ter na ta način integrira vse družbene dejavnosti na lokalni ravni. (Rus 1990, 392)*

### **2.3.2 MODELI SOCIALNIH POLITIK**

Modeli socialnih politik se medseboj razlikujejo po razvojni fazi, v kateri se nahajajo. Praviloma velja, da gre za kumulativni razvoj modela socialne politike, funkcije, ki so se razvile pri prejšnjih fazah socialne politike, se ohranja kot sestavni del socialnih politik, ki se oblikujejo v kasnejših fazah.

Po Veljku Rusu torej ločimo naslednje razvojne modele socialnih politik: doborodelni, zavarovalni, blaginjski in izenačevalni. V spodnji tabeli je prikazano, kako se posamezni modeli razlikujejo po osnovnih dimenzijah. Dimenzije, po katerih se delijo razvojni modeli socialne politike so cilj, funkcija, področje, predmet distribucije in instrument. (glej Tabelo 3.1)



TABELA 3.1: Osnovne dimenzije štirih razvojnih modelov socialne politike

Razvojni model Dimenzije	A Dobrodelni	B Zavarovalni	C Blaginjski	D Izenačevalni
Cilj	Zadovoljitev osnovnih potreb prebivalstva	Zmanjševanje industrijskih in urbanih tveganj	Socialna blaginja oziroma kvaliteta življenja	Izenačevanje socialnih položajev prebivalstva
Funkcija	Demarginalizacija revnih, marginalnih skupin	Zaščita in vzdrževanje dohodkov	Socialna integracija na osnovi nadindividualne solidarnosti	Sistemska integracija na osnovi proletarizacije vseh slojev
Področje	Sistem javne pomoči	Socialno varstvo in zavarovalnice	Družbene dejavnosti	Socialno planiranje in socialni inženiring
Predmet distribucije	Osnovne potrebe	Industrijski in urbani riziki	Storitve	Socio-ekonomski položaj
Instrumenti	Zagotovljeni minimalni standardi	Socializacija oziroma kolektivizacija rizikov	Enak dostop do nedeljivih javnih dobrin	Državna ali družbena lastnina

Vir: Rus (1990, 183).

Modele socialnih politik nadalje ločimo po ideološki klasifikaciji. Ideološka klasifikacija socialnih politik se najprej deli na tri vrste. To so konservativna, liberalna in socialistična. Vsaka izmed teh vrst je razdeljena na dimenzije, ki nam pokažejo, kdo je upravičen do pomoči, kako se program socialnih politik financira, organizacijsko strukturo programa in strukturo ugodnosti, ki izhajajo iz socialne politike. Dimenzije so stratifikacija, finančni sistem, organizacija programov in struktura ugodnosti. (glej Tabelo 3.2)

TABELA 3.2: Ideološka klasifikacija socialnih politik

Dimenzije Vrsta socialne politike	Stratifikacija	Finančni sistem	Organizacija programov	Struktura ugodnosti
KONSERVATIVNA	Paternalistična	Dominantna vloga delodajalcev	Temelji na poklicu in na podjetju	Temelji na poklicni statusni diferenciaciji
LIBERALNA	Avtonomna	Individualno samofinanciranje	Prostovoljno socialno zavarovanje	Oprelitev socialnih pravic
SOCIALISTIČNA	Univerzalna in solidarnostna	Javno in progresivno obdavčenje	Enotni in kompleksni socialni programi	Alokacija ugodnosti je neodvisna od posameznikovega prispevka

Vir: Rus (1990, 195).

Na koncu poglavja o socialni politiki in državi blaginje pogledajmo še nekatere probleme in druge negativne dejavnike, ki ravno tako oblikujejo in vplivajo na razvoj socialne politike. Po Veljku Rusu bom povzel eksogene in endogene dejavnike krize socialne države.

*... eksogeni dejavniki naj bi bili neodvisni prediktorji, endogeni pa nezaželene in nepričakovane posledice, ki jih generira država. Med eksogene dejavnike krize socialne države je uvrstil Gretschnann (1986): 1. Demografske spremembe, med katere spada predvsem hitro staranje prebivalstva v industrijsko razvitih deželah; 2. Kapitalno intenzivno tehnologijo, ki ustvarja rast brez odpiranja novih delovnih mest (jobless growth); 3. Upadanje kvalitete delovnih mest oziroma večanje števila občasnih, pogodbenih ali delnih zaposlitev; 4. Počasnejšo rast narodnega dohodka, ta bi moral rasti 6 % na leto, če bi hotel zadovoljiti potrebe socialne politike; 5. Zoževanje socialne pomoči na siromašne dele prebivalstva, ki so pomoči zares potrebni; v zvezi s tem se vse bolj zožuje pojem revnih, ki so pomoči potrebni in vse bolj ostro razmejuje med njimi in tistimi revnimi, ki pomoči ne potrebujejo; 6. Vse manjšo učinkovitost keynesianske regulacije ekonomije, za katero je bil razvoj države blaginje ključnega pomena. Država blaginje ne zmanjšuje več brezposelnosti, ampak v vse večji meri povzroča stagiflacijo; 7. Upadanje vloge sindikatov, ker niso znali ustaviti brezposelnosti in zaščititi standarda socialne države. Med endogene dejavnike krize je Gretschnann uvrstil naslednje nezaželene posledice razvoja socialne države: 1. Razraščanje administrativne strukture socialne države, ki odteguje vse večji delež sredstev in s tem zmanjšuje sredstva za socialne programe ali pa povečuje obremenitve nacionalne ekonomije; 2. Negativne stranske učinke socialne politike na ekonomsko dejavnost: socialni programi zmanjšujejo akumulacijo, zmanjšujejo obseg naložb in s tem tudi možnosti za odpiranje novih delovnih mest; 3. Manjšo akumulacijo in večjo porabo denarja, ki povečuje obresti na posojila, kar deluje nasploh zaviralno na gospodarsko rast; 4. Selektivne programe, ki povečujejo socialno-psihološko ožigosanje tistega dela prebivalcev, ki prejemajo pomoč iz teh posebnih programov; 5. Povečujejo se iatrogeni učinki, ki izvirajo iz delovanja socialne države: prevelika pomoč nezaposlenim zmanjšuje njihovo motivacijo za ponovno zaposlitev, pomoč družinam z mladoletnimi otroki pa zmanjšuje odgovornost staršev do teh otrok; 6. Večanje vpliva državnih organov prek socialne države, razraščanje socialne države povečuje število paradržavnih institucij, centralizacijo javne uprave, razraščanje zakonske regulacije in nemoč državljanov; 7. Večjo institucionalizacijo pravic in razvoj javnih servisov, ki stopnjujejo brezosebne*

*odnose med ljudmi in zmanjšujejo odgovornost do bližnjih; 8. Vse manjšo pripravljenost prebivalstva na povečanje davčnih bremen, manjša pripravljenost je posledica že zdaj visokih davčnih bremen in pa vse manj učinkovite porabe sredstev; 9. Upadanje kakovosti storitev zaradi nekompetitivnosti javnih služb in rast stroškov za sorazmerno skromno kakovost teh storitev; 10. Naraščanje konfliktov, ki niso več osredotočeni na razmerje med delom in kapitalom, ampak na razmerje med zaposlenimi in nezaposlenimi, med zaposlenimi in upokojenci, med mladimi in starimi itd., skratka, na razmeja med različnimi sociodemografskimi skupinami. (Rus 1990, 66–68)*

Na koncu tega poglavja naj povzemam še pogled družboslovcev iz konca 70 let prejšnjega stoletja na izobraževanje kot funkcijo socialne enakosti.

»Z vidika socialne politike je osnovna funkcija izobraževanja stopnjevanje socialne enakosti. Izenačevanje kot najbolj pomembna socialna funkcija izobraževalnega procesa je najpogostejši razlog šolskih reform v zadnjih 50 letih, pa tudi glavni vir konfliktov in kriz, ki jih je izobraževalni sistem v sodobnih industrijskih družbah doživljal.« (Rus 1990, 295)

Oblikovanje socialnih politik je za državo in njene državljane izjemnega pomena. Država poskuša skozi zakonodajo in institucije zagotavljati najkakovostnejšo podporo in okolje za svoje državljane, da lahko izkoristijo svoj osebni potencial. Vlaganje države v razvoj dobre socialne politike pomeni povečevanje socialnega kapitala državljanov, ki so potem uspešni na svoji življenjski poti in pripomorejo k nadaljnjemu družbenemu razvoju. Slovenija ima že v 2. členu svoje Ustave zapisano, da je socialna država, kar pomeni, da je država zavezana nuditi podporno okolje svojim državljanom za ohranitev primerne socialnega statusa. Vlaganje države v institucije, kot so osnovne šole in centri za socialno delo, imajo temeljno vlogo pri razvoju posameznika in njegovega socialnega kapitala. Dober izobraževalni sistem zagotavlja uspešne posameznike, ki krepijo svojo osebnost in so pripravljeni za vstop na trg delovne sile. Zato dobro izdelana državna vizija na področju izobraževalnih politik prinaša sadove uspeha tudi na gospodarskem področju. Le osebe, ki so konkurenčne in tekmovalne lahko izkoristijo ves svoj potencial in prispevajo k družbenem napredku.

## **2.4 VPLIV TEHNOLOGIJE NA DRUŽBO IN SOCIALNO POLITIKO**

Razvoj tehnologije in tehnološki napredek dolgo ni imel vidne vloge pri premišljanju o njegovem vplivu na razvoj družbe in socialnih politik. Večina poskusov vpeljave tega vidika v družboslovno sfero je bila potisnjena na rob razprav in zanemarjena.

*Poskusi nekaterih avtorjev – Williama F. Ogborna, Lewisa Mumforda, Leslie White in drugih – da bi vendarle tehnološko-relacijsko vprašanje dobilo osrednejše mesto tudi v družboslovni misli, so bili bolj ali manj marginalizirani. Dolgo je namreč med družboslovci veljalo prepričanje, da je mogoče probleme modernizacije bolje razumeti, če se iz premišljanja izpustijo vse neposredne navezave na tehnološki svet. Tehnologija in tehnika sta tako ostajali v domeni tehnologov in tehnikov vse do šestdesetih let, ko se je občutek za problematiko tehnike in tehnologije prebudil tudi pri drugih. (Lukšič 1999, 11)*

Nadaljnji hiter tehnološki vzpon od 60 let 20. stoletja je zahteval temeljit premislek o vplivu na družbo, saj so se porajale nove oblike družbenih razmer, tako na izobraževalni, zaposlovalni, družinski in medosebni sferi življenja. Tehnologija in inovacije, povezane z njo, so zahtevale velike prilagoditve, tako na osebnem nivoju kot tudi na državnem nivoju. Oblikovanje politik in njihovo izvajanje se je moralo prilagajati novo nastalim razmerjem. Institucije, ki so zagotavljale državljanom podporo in pomoč, so dobivale vedno več pomena. Razvoj na tehničnem področju je povzročil družbene spremembe in zahteval prilagoditve tako družbene kot tudi od posameznikov samih. Učinke novih tehnologij in številnih inovacij ni možno do potankosti predvideti, a vendar imajo pomembno vlogo pri izboljšavi družbe. Zaradi poenostavitve določenih življenskih opravil in procesov lahko ima tehnološki napredek negativne posledice pri osnovnih aktivnostih socialnega življenja. (Lukšič 1999, 12)

Problem, ki nastane v povezavi s tehnologijo in tehnološkim razvojem, je seveda njen vpliv na vsakdanje življenje ljudi. Ali res prinaša hiter tehnološki napredek tudi napredek v kvaliteti življenja? Tehnološki napredek ni prinesel le večjo blaginjo in udobnejše življenje človeštvu, ampak tudi veliko negativnih posledic. Na tem mestu bi omenil pojem rizična tehnologija, ki ga najdemo v delu avtorja Andreja A. Lukšiča, Rizična tehnologija: Izziv demokraciji: k politični ekologiji iz leta 1999. Družbe zgrajene na valu tehnološkega napredja so se že začele spopadati in se bodo tudi v prihodnosti s številnimi novimi problemi, kot so propadanje mest, naraščajoči kriminal, socialno nasilje, dezintegracija družin, onesnažen zrak in voda... Tehnološki napredek je tako prinesel negativne posledice na materialno in duhovno raven človeštva. (Lukšič 1999, 14)

Na tem mestu bi zato rad poudaril izjemen pomen institucij v današnji družbi in dobro sodelovanje med njimi. Z dobrim delovanjem le teh lahko družba reši veliko rizičnih situacij, ki nastanejo pod vplivom zunanjih dejavnikov, ki jih prinašajo nove oblike tehnologije in

inovacije na tem področju. Tehnologija in tehnološki napredek nimata vpliva izključno le na človeka in naravo, ampak vplivata tudi na družbena razmerja kot taka, zato je potrebno nenehno prilagajanje in poustvarjanje novih družbenih razmerij in politik. Potreben je konsenz na nacionalni ravni, kako se spopasti z novimi izzivi, ki jih prinaša tehnološki razvoj in kako ga integrirati v družbo. »Potreba po socialni državi in njenih institucijah je izhajala iz notranje logike razvoja kapitalizma. Zato socialne države ni mogoče razumeti kot rezultat nekakšnih človekoljubnih pobud zaradi grobega izkoriščanja delovne sile v razmerah liberalnega kapitalizma, ki bi prišle od zunaj ali od zgoraj. Projekt socialne države je ponujal ogrado neblagovnih institucij, ki so bile potrebne za nadaljnji obstoj modernega kapitalističnega sistema.« (Lukšič 1999, 21)

### **3 SOCIALNA IZKLJUČENOST**

Tretje poglavje mojega diplomskega dela bom posvetil pojmu socialne izključenosti, ki je kot pojav v današnji družbi odgovoren za nastanek mnogih problemov znotraj družbenih struktur, kot je med drugim tudi izobraževanje, v našem primeru osnovna šola kot predmet raziskovanja. Sam pojem socialne izključenosti je v zadnjem desetletju pridobil na pozornosti v Evropi in Sloveniji, saj je pojav socialne izključenosti v družbi pomemben dejavnik v socialni, politični

in tudi medijski razpravi. Socialno izključenost definiramo kot proces ali situacijo, ko so posameznikom ali skupinam posameznikov onemogočene ali vsaj omejene možnosti dostopa do priložnosti, pravic in koristi, tako na političnem, socialnem ali ekonomskem področju, ki so na voljo v tistem trenutku za vse državljane. Danes je v zahodnoevropskih državah veliko tveganja v socialnem razvoju za nastanek dvotirne družbene sestave, kar pomeni, da imamo na eni strani večinski privilegirani sloj dobro plačanih in socialno zaščiteneh državljenov in manjšinski sloj, ki živi na družbenem robu, z onemogočenim dostopom do virov za preživetje, koristi, pravic in zaščite.

Poudarek bom dal slovenskemu prostoru, saj je doživel veliko spremembo v zadnjih 25 letih, nenazadnje že zaradi osamosvojitve, kar pomeni, da se je zamenjal politični sistem, zakonodaja, družbena struktura itd. Ravno zaradi novonastalih socialne situacije in strukturnih družbenih sprememb je interpretacija socialne izključenosti v evropskih post-socialističnih državah tako pomembna.

Pri analizi obstoječe literature o izključenosti se je, Hilary Silver (1994), izpostavilo, da je razumevanje socialne izključenosti utemeljeno na različnih pogledih na teorijo, političnih ideologijah in vsedrjavni razpravi. Na podlagi le njim lastnim značilnostim je identificirala tri ločene paradigme izključenosti:

- solidarnostna paradigma (značilno za francosko republiško miselnost)
- specializacijska paradigma (utemeljena na anglo-ameriški liberalni miselnosti)
- monopolna paradigma (utemeljena na socialdemokratski miselnosti)

Prvi pojav socialne izključenosti povezujemo s Francijo iz 1960 in 1970, ko se je v politični in medijski sferi pojavil pojem kot označba za tisti del državljanov, ki niso bili vpeti v francoski socialno-zavarovalni sistem in so bili okarakterizirani kot socialni problem. Kasneje, v 80 letih 20. stoletja, je termin postal osrednja tema v javnih debatah o nastanku t. i. novo nastale revščine. Navezovali so se predvsem na ekonomski vidik, ker naj bi šlo za prekid vezi med posamezniki in družbo zaradi reform v ekonomski sferi. Zaradi razpada medsebojne solidarnosti (razredne, družinske, medsosedske ...) so sledili novi socialni pojavi, kot so brezdomstvo, enostarševske družine, nestrpnost in napadi na imigrante. V zadnji desetih letih se je pojav in zaznavanje socialne izključenosti razširil po celotni Evropi. Na evropski ravni je zaradi nastanka Evropske unije in enotnega političnega, ekonomskega in tudi zakonodajnega prostora pogled na socialno izključenost drugačen od francoskega (solidarnostnega). Osredotočen je na na pojem iz vidika socialnih politik, ustvarjanja pogojev za integracijo

izključenih skupin in ocenjevanje obstoječih političnih prijemov, koliko so primerni, v kakšni meri dosežejo ciljne skupine. Na tem mestu je pomembno omeniti, da je v dokumentaciji o socialni izključenosti Evropske unije pojav le-te najpogosteje povezan s pojmom revščine. Razlika med tema dvema pojmomoma je po navadi utemeljena na pomenskem obsegu, ki ga vsak od njiju opisuje – pojem revščina v svoji osnovi zajema predvsem materialno pomanjkanje (manjši finančni viri), medtem ko je socialna izključenost večdimenzionalen koncept, ki zajema ne le materialno, ampak tudi dimenzijo socialnih, političnih in medosebnih odnosov.

Pojem socialne izključenosti je torej zelo širok, večdimenzionalen in kompleksen. In ravno zaradi tega odkriva in razloži različne oblike, dimenzije in mehanizme izključenosti. Raziskava, ki sem jo izbral za predstavitev v svojem diplomskem delu, je raziskava, narejena v okviru Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion (Observatorija za nacionalne politike v boju s socialno izključenostjo). V poročilu Observatorija so posamezniki, za katere je moč trditi, da so socialno izključeni v naslednjih primerih:

- na splošno so v slabšem položaju na področju izobraževanja, urjenja, zaposlovanja, nastanitvenih, finančnih zmožnosti;
- možnosti dostopa do glavnih socialnih ustanov, ki so zadolžene za distribucijo teh priložnosti, so bolj močno ovirane za te posameznike kot za preostalo populacijo
- vse te ovire obstajajo daljše časovno obdobje (Observatory, 1992)

Socialna izključenost torej ne obstaja le kot položaj posameznikov, ampak je tudi močno oviran dostop do mehanizmov za njeno odpravo.

Povzeto po irskih raziskovalcih iz Observatory (Commins 1993) so dimenzije socialne izključenosti povezane v štirih sistemih, ki zagotavljajo družbeno integracijo: demokratski in pravni sistem (zagotavljata pravno in politično integracijo); ekonomski sistem in trg dela (zagotavljata ekonomsko integracijo preko dela in zaslužka); blaginjski sistem (zagotavljanje socialne integracije preko socialnih storitev in programov s strani države); in medosebna omrežja, kot so družina, sosedge in prijatelji (zagotavljajo integracijo na osebni ravni, moralno podporo in varnost). Našteti štirje intergracijski sistemi predstavljajo štiri dimenzije, v katerih se lahko zgodi izključenost – civilna, ekonomska, socialna in medosebna. Izključenost se lahko zgodi v eni ali več dimenzijah hkrati. Na tem mestu se poraja vprašanje, ali so vse dimenzije enako pomembne in imajo enak učinek na samo izključenost iz družbenih sfer. Ravno tako je pomembno, koliko in kakšni različni mehanizmi so na voljo za reševanje nastale izključenosti, v kateri izmed sfer in v kolikšni meri so dostopni. Ti mehanizmi imajo veliko vlogo pri tem, da



se ne zgodi večdimenzijska socialna izključenost in marginalizacija posameznikov na osnovi le-te. Raziskav na tem področju primanjkuje, saj je težko najti relevantne podatke pri opazovanju socialne izključenosti. Podatki so na voljo le za posamezne sfere, torej nezaposlenost, stanovanjska problematika, izobraženost, kar preprečuje možnost za natančno večdimenzijsko primerjavo podatkov. Raziskovalci na tem področju si želijo, da ne bi le opazovali situacijo v posamezni sferi, ampak tudi dinamiko procesov izključenosti (koliko že traja proces izključenosti, prehod v in iz izključenosti, mehanizmi in ovire, ki vodijo v socialno izključenost). Na srečo je te podatke možno pridobiti s posebej oblikovanimi anketami. (Trbanc 1996, 102)

V borbi proti socialni izključenosti je v zadnjem času veliko razprav o iskanju pravega mehanizma za reševanje tega problema. Pojav družbenega razslojevanja je po Evropi zbudil nova gibanja, v prvi vrsti levičarske iniciative, kot so v Španiji stranka Podemos, v Grčiji stranka Siriza in tudi v Sloveniji stranka Združena levica. Novonastale politične razmere so ponudile prostor za širšo razpravo o enakovrednosti, solidarnosti in ustrežnejši delitvi premoženja. Vse naštetе stranke so na zadnjih volitvah v svojih državah pozele velik uspeh in so že vključene v vsakdanje politično odločanje.

Eden izmed predlaganih mehanizmov za zmanjšanje družbenega razslojevanja je uvedba univerzalnega temeljnega dohodka (UTD) za vse državljane. UTD je fiksna in s strani države določen znesek, ki se izplačuje vsem državljanom mesečno. Ideja je, da si nihče ne zasluži živeti na samem socialnem in družbenem dnu. Vsak naj bi imel zadosti finančnih sredstev vsaj za dostojanstveno preživetje in s tem več odprtih možnosti za osebno rast. Dostopnost do različnih aktivnosti na javnem in gospodarskem področju bi bila tako zagotovljena vse širšemu krogu ljudi. Z uvedbo UTD-ja ne bi le omogočili preživetja posameznikom, ampak tudi svobodo pri odločanju o izobraževanju in zaposlitvi. Posamezniku bi bila olajšana pot k osebni rasti in iskanju njemu ustrezne življenjske poti.

Najresnejši poskus sprejema UTD-ja se je zgodil v Švici. Na referendumu 6. junija 2016 so se švicarski volivci odločali, ali naj sprejmejo pobudo o uvedbi UTD. Referenduma se je udeležilo 46,9 % volivcev, kar je običajna številka za referendume v Švici. Končni rezultat je bila zavrnitev uvedbe UTD-ja, 76,9 % proti in 23,1 % za uvedbo. Kljub referendumski zavrnitvi uvedbe UTD-ja so pobudniki zadovoljni z rezultatom. Dobili so več podpore od pričakovanih in uspeli so umestiti vprašanje o UTD na razprave v mednarodnem okvirju. (B.V., K.S. MMC RTVSLO 2016)

Nasprotniki UTD svoje razloge utemeljujejo na predpostavki, da tako pridobljena finančna sredstva spodbujajo posameznikovo lenobo in družbeno neangažiranost. Nasprotujejo mu tudi zaradi povečevanja finančnih izdatkov države in s tem zviševanja davkov.

Zaenkrat je utopično razmišljati o univerzalni solidarnosti in družbeni enakopravnosti. Pozitiven signal se kaže že v preboju takšnih tem v vsakdanji politični diskurz tudi na mednarodni ravni. UTD predstavlja le eno izmed idej v iskanju socialne pravičnosti za vse prebivalce sveta.

### **3.1 SOCIALNA IZKLJUČENOST V SLOVENIJI**

V zadnjem desetletju je Slovenija doživela temeljito reformo, tako institucij kot tudi zakonodaje na političnem (demokratizacija, samostojnost), ekonomskem (spodbujanje tržnih mehanizmov, konkurenca, podjetništvo, privatizacija) in socialnem (spremembe v socialni politiki in socialnih transferjih) področju. Vse te korenite spremembe so imele vpliv na mehanizme in poti, preko katerih so posamezniki udeleženi pri različnih institucijah in virih. Nekateri pomembni viri socialnega miru, kot so izobraževanje, zaposlovanje, stanovanjska problematika, socialne storitve, kot so skrb za otroke in zdravstvo, pokojninski skladi niso več dosegljivi samo kot javno dobro, ampak so dosegljivi na odprtem, zasebnem trgu (npr. zasebne

zaposlitvene agencije). Za posameznika, ki se znajde izključen iz ene sfere je zelo pomembno, da ima možnost podpore v kateri izmed preostalih sfer, ki mu zagotavljajo varnost, sicer sledi prepletanje, seštevanje različnih sfer, kar vodi v socialno izključenost. V tem pogledu lahko rečemo, da se vloga socialnih politik kot pomembnih mehanizmov zagotavljanja in nadomestila spreminja. Iz univerzalnih pravic v delne in ciljno naravnane ter iz preprečevalnih v kurativne. Z izjemo aktivne zaposlitvene politike je v Sloveniji še vedno država tista, ki ima vlogo osnovnega ponudnika socialnih varnostnih mrež, medtem ko je velik del socialnih storitev in javne blaginje preložen na odprt trg (zasebni zavarovalni skladi, tržne storitve, pokojninski skladi) in na civilno družbo (v prvi vrsti na družino, a tudi na prostovoljna društva in podobne organizacije). Očitno je dejstvo, da imajo v Sloveniji družina in omrežje okrog nje pomembno vlogo v nadomeščanju ekonomskega in socialnega pomanjkanja. Zaradi vse večje socialne diferenciacije v Sloveniji je pričakovati večjo stopnjo izključenosti v različnih sferah in tudi vse slabši in težji položaj med bolj ranljivimi skupinami prebivalcev. Ključno za preprečevanje vse večje marginalizacije in izključenosti tega dela prebivalstva je učinkovita in ob pravem času sprejeta socialna politika, ki se ukvarja z vprašanjem razširjenosti in gostote pomanjkanja in neugodnih situacij, kot tudi z tveganji, ki vodijo v socialno izključenost. Poskrbljeno mora biti tako za ustrezno načrtovanje socialnih politik kot tudi za prepoznavanje ciljne skupine, ki so jim te politike namenjene.

V nadaljevanju bom pregledal, kakšen je empiričen pristop k zaznavanju socialne izključenosti. Pomembno je videti celotno sliko vseh različnih oblik izključenosti in slabšega družbenega položaja posameznikov, kakšna je njihova številčnost in kako pogoste so situacije, v katerih so izključeni v več sferah. Domneva je, da so posamezniki ali skupine, ki so izključeni v več različnih sferah, tudi slabše socialno in ekonomsko vključeni v družbo in zato je velik rizik, da bodo socialno izključeni.

V raziskavi Quality of Life Survey iz leta 1994 je zajet položaj v sferah stanovanjske problematike, izobraževanja, nezaposlenosti, zdravstva, družinskega položaja in anketirančeva subjektivna ocena položaja in pogojev.

Najbolj problematični sferi sta izobraževanje in stanovanjska problematika; v obeh je skoraj vsak drugi vprašani izpostavil ti dve področji za problem in ju je zato potrebno jemati z veliko resnostjo. (glej Tabela 4.1)

Tabela 4.1: Položaj in socialna izključenost

## SLABŠI POLOŽAJ in SOCIALNA IZKLJUČENOST V RAZLIČNIH SFERAH

slabši položaj anketiranca/izključenost anketiranca v posamezni sferi

SFERA	Št. odgovorov	% anketiranih
Stanovanjska problematika	744	43,1
Otežen dostop do storitev, ki so na voljo posamezniku	489	27,2
Izobraževalna problematika	806	45,1
Potrošniška problematika	516	28,8
Zaposlitvena problematika/ delovna problematika/ izključenost	486	27,8
Družbena izoliranost	255	14,2

Vir: Trbanc (1996, 105).

Za osvetlitev problema lahko z opazovanjem zaznamo, kako resen je problem prepletanja različnih sfer. Samo 17,2 % vprašanih ni v slabšem položaju oziroma pomanjkanju ali izključno v opazovanih sferah, kar je velika manjšina. Malo več kot polovica vprašanih (52,3 %) ima težave v vsaj eni sferi ali dveh sferah. Za te lahko trdimo, da so še zmeraj v ugodnem položaju in imajo možnost preko ukrepov socialne politike ali s pomočjo družine premostiti težave. Položaj 30,6 % vprašanih, ki imajo prepletanje izključenosti in pomanjkanja v treh ali več sferah, je alarmanten. Na tem mestu je potrebno posebej naglasiti, da so tisti s problemi v štirih sferah že na robu izključenosti in da so tisti s problemi v petih ali šestih že socialno izključeni. (glej Tabelo 4.2)

Tabela 4.2: Skupek pomanjkljivosti in izključenosti iz različnih sfer

Število sfer, v katerih ima opazovanec probleme ali je iz njih izključen	Število odgovorov	% anketiranih
0	281	17,2
1	462	28,3
2	392	24,0
3	276	16,9
4	172	10,5
5	48	3,0
6	3	0,2

N=1634

100,0

Vir: Trbanc (1996, 106).

Najpogostejša kombinacija problemov, s katerimi se srečujejo anketiranci, ki so v slabšem položaju ali izključeni iz štirih sfer, je: izobraževalna problematika, stanovanjska problematika, slabši dostop do storitev in potrošniška problematika. Ta kombinacija se pojavlja v 40 % vseh primerov med temi anketiranci, ki jih je 13,7 % od celotnega števila anketirancev. V Tabeli 4.3 je prikazana kumulacija izključenosti in slabšega položaja anketirancev po dimenzijah. Ekonomska dimenzija vključuje potrošniško in zaposlovalno, delovno problematiko; socialna dimenzija vključuje stanovanjsko problematiko, otežen dostop do storitev iz okolja in izobraževalno problematiko; medosebna dimenzija vključuje družbeno izolacijo. (glej Tabelo 4.3)

Tabela 4.3: Kumulacija slabšega položaja in izključenosti po dimenzijah (ekonomski, socialni in medosebni)

	Št. odgovorov	% anketiranih
Tisti, ki niso v slabšem položaju ali izključeni v nobeni izmed dimenzij	281	17,2
Slabši položaj/izključenost v eni dimenziji:		
ekonomska	175	10,7
socialna	461	28,2
medosebna	25	1,6
Slabši položaj/izključenost v dveh dimenzijah		
ekonomska in socialna	496	30,4
socialna in medosebna	79	4,8
ekonomska in medosebna	12	0,7
Slabši položaj/izključenost v treh dimenzijah	105	6,4

N = 1634

100,0

Vir: Trbanc (1996, 107).

V veliki večini primerov zaznamo povezavo med ekonomsko in socialno izključenostjo, medtem ko so kombinacije v povezavi z medosebno dimenzijo bolj redke. Najtežji položaj je seveda za tiste, ki imajo slab položaj v vseh treh dimenzijah ali so popolnoma izključeni, saj jim je zelo težko zaobiti vse probleme, ki jih imajo v vseh integrativnih sistemih, tako na področju zaposlovanja in potrošnje kot tudi blaginjskega vpliva države in socialnih politik ter družine in prijateljskih vezi. (glej Tabelo 4.3)

Situacije, v katerih se pojavlja in množi slabši položaj posameznika in izključenost, so lahko razpršene po celotni populaciji ali so skoncentrirane na neko določeno homogeno populacijsko skupino. V Tabeli 3.4 so predstavljene skupine anketirancev, ki imajo štiri ali več sfer, iz katerih so izključeni ali so v slabšem položaju. Razdeljeni so po spolu, starosti, izobrazbi, delovnem statusu, obliki gospodinjstva in velikosti mesta, kjer prebivajo. Preizkušen je bil pomen in moč povezave med položaji tistih, ki so v več sferah v slabšem položaju ali izključeni s strani družbe. (glej Tabelo 4.4)

Tabela 4.4: Anketiranci s slabim položajem ali izključenostjo v štirih ali več sferah, razvrščeni po spolu, starosti, izobrazbi, delovnemu statusu, obliki gospodinjstva in velikosti kraja, v katerem živijo

	Št. odgovorov	%	Cramerjev koeficient	Statistična značilnost 1)
Vsi anketirani	223	13,7		
Spol			0,031	**
moški	99	12,5		
ženski	124	14,6		
Starost			0,102	***
18–24	25	11,8		
25–34	34	10,1		
35–44	36	11,0		
45–54	38	14,1		
55–64	37	16,9		
65–74	53	20,0		
Izobrazba			0,333	***
osnovna šola ali manjša	183	26,9		
poklicna srednja šola	33	8,1		
gimnazija	6	1,5		
višja ali visoka šola	2	1,1		
Delovni status			0,246	***
zaposleni	78	10,0		
samozaposleni in poslodajalci	0	0,0		
kmetje	43	36,4		
honorarni delavci	8	21,8		
nezaposleni	26	24,6		
upokojenci	49	12,9		
šoloobvezni	2	2,1		
neaktivni	17	23,3		
Oblika gospodinjstva			0,140	***
samski	20	18,3		
partnerska zveza	23	10,0		



enostarševska družina	12	12,5		
dvostarševska družina	83	9,9		
razširjena družina	61	21,6		
Velikost kraja (št prebivalcev)			0,354	***
manj kot 500	154	32,0		
500 do manj od 2000	28	9,8		
2000 do manj od 10 000	16	4,9		
10 000 do manj od 50 000	7	3,5		
50 000 in več	14	4,6		

1) statistična značilnost \*\* 0,001 <math>p \leq 0,01</math>  
\*\*\* <math>p \leq 0,001</math>

Vir: Trbanc (1996, 108).

Najmočnejšo povezavo najdemo med tistimi, ki so hkrati v slabšem socialnem položaju v več sferah in velikostjo kraja bivanja anketirancev ter tistimi, ki so v slabšem socialnem položaju v več sferah in izobrazbo anketirancev. Očitna razlika je evidentna v primerjavi krajev z manj kot 500 prebivalcev in tistimi največjimi kraji. V krajih z manj kot 500 prebivalcev je več kot tretjina takih, ki so v slabšem položaju v več opazovanih sferah. Na tem mestu lahko sklepam, da je problem socialne izključenosti povezan s prostorsko dimenzijo, saj so riziki za večjo socialno izključenost višji za tiste, ki živijo v majhnih, relativno izoliranih in slabo razvitih krajih. Močna zveza med slabim položajem v več sferah hkrati in izobrazbo je lahko predvidljiva, saj je evidentno izobrazba tista vodilna dimenzija, ki nakazuje anketirančevo socialno izključenost. Največjo socialno izključenost zaznamo med tistimi, ki imajo manj kot osnovnošolsko izobrazbo, medtem ko velja za tiste z višjo izobrazbo zmanjšana verjetnost, da se znajdejo v slabšem socialnem položaju ali da so celo socialno izključeni. (Trbanc 1996, 109)

V zaključku poglavja bi rad poudaril, da je današnja družba vse bolj razslojena tako na ekonomskem kot tudi medosebnem področju. Vse več posameznikov se znajde v težkem položaju in na robu socialne izključenosti tudi zaradi pomanjkanja javnih mehanizmov socialne politike. Današnji osnovnošolci tako prihajajo iz različnih družbenih slojev in delo z njimi ter njihovimi starši zahteva določene prilagoditve.

Na tem mestu ponujam nekaj ključnih podatkov, ki osvetlijo družbeno ozadje današnjice:

- stopnja nezaposlenosti v Sloveniji april 2015 je 9,3%
- število porok na 1000 prebivalcev je 3
- 376 ločitev na 1000 sklenjenih zakonskih zvez
- 58 % otrok se rodi v zunajzakonski zvezi (2013)
- spolna struktura prebivalstva se je spremenila z migracijami (predvsem zaradi preselitev iz BIH, Hrvaške, Srbije – predvsem moški brez družin)
- povprečna velikost gospodinjstva je padla s 3,5 (1961) na 2,5 (2011) člana. (Jerič, MMC RTVSLO, 2015)

Nadalje se bom posvetil še nekaterim pojmom, ki oslikajo družbeno sliko v državi:

- **STANOVANJSKA PROBLEMATIKA**; zelo slabi stanovanjski pogoji, posameznik nima nadzora nad tem, kje živi (ali v podnajemniškem stanovanju ali pri starših) in je zelo nezadovoljen s svojim položajem; slabi pogoji za življenje v samem stanovanju ali hiši, visoka vlažnost v stanovanjski enoti, manj kot 15 m<sup>2</sup> stanovanjske površine na osebo, brez funkcionalne kopalnice;
- **DOSTOP DO POMEMBNIH STORITEV V OKOLJU**; ali je v kraju osnovna šola, vrtec, lekarna, zdravstvena ambulanta, poštni urad, bančni urad, avtobusna ali železniška postaja, trgovina;
- **IZOBRAZBA**; nizka izobrazba, v katero štejemo tiste z manj kot osnovnošolsko izobrazbo, osnovnošolska izobrazba, skrajšan poklicni program; funkcionalna pismenost, problemi pri branju, pisanju in računanju;
- **POTROŠNJA**; pomanjkanje denarja za porabo pri običajnih življenjskih stroških, kot so npr. elektrika, voda, plin; nimajo osnovnih gospodinjskih pripomočkov, kot so npr. štedilnik, hladilnik, pralni stroj ali televizijski aparat; v svoji lasti nimajo stanovanja ali hiše, avtomobila in ne zapravijo za počitniški oddih; v nujnem primeru ne morejo zbrati za pet povprečnih plač zaslužka v enem tednu;
- **DELOVNI STATUS**; nezaposlenost; zaposleni so, vendar imajo med delovnim procesom slabe delovne pogoje: težka fizična dela, hrupno delovno okolje, delo za tekočim trakom, izpostavljenost dimu, prahu ali plinom, izpostavljenost strupenim materialom, kislinam ali eksplozivnim sredstvom;

- MEDOSEBNA INTEGRACIJA; predstavlja indikator ali ima posameznik v svojem okolju katero izmed oseb, družinskega člana, prijatelja, na katerega se lahko obrne po nasvet, moralno podporo, pomoč v primeru bolezni, ko potrebuje družbo ali samo pogovor v stiski; moč vezi s sorodniki, prijatelji, kolegi ali znanci so znak dobrih ali slabih socialnih vezi. (Trbanc 1996, 113–114)

## 4 SLOVENSKA DRUŽBA IN IZOBRAŽEVANJE

V Sloveniji so se že pred osamosvojitvijo leta 1991 v 80. letih prejšnjega stoletja začele dogajati politične in družbene spremembe. Pojavile so se nove, inovativne smernice političnega delovanja, v obliki novega načina organizacije in udejstvovanja na državnem novoju. Pojavile so se nove oblike družbenih omrežij, ki so pozivale k spremembam in modernizaciji državne ureditve. Pomembno vlogo je odigralo organiziranje alternativnih družbenih omrežij, bodisi v obliki novih alternativnih medijev, pritisku intelektualne elite preko pisanja člankov in knjig. Ustvarilo se je novo družbeno alternativno gibanje, ki je delovalo kot opozicija takratnim političnim elitam. Začela se je intenzivna politična modernizacija Slovenije. Potekala je različno intenzivno in tudi njeni učinki so bili neenakomerni. Modernizacijo slovenske družbe lahko razdelimo, kot splet naslednjih procesov: vzpostavljanje političnega sistema kot avtonomnega družbenega podsistema, racionalizacija, funkcionalna diferenciacija, nacionalna integracija, demokratizacija, socialna mobilizacija in participacija. (Fink-Hafner 1991, 445) Proces politične modernizacije so potekali na različnih ravneh družbenega delovanja in sicer preko družbenih protestov, mobilizacije novih družbenih skupin za določen politični cilj in tudi s pritiskom od zgoraj novih političnih gibanj. Potreba po modernizaciji in političnim spremembam ja bila na slovenskem izražena že veliko prej, v 60. letih 20. stoletja, vendar je proces bil potekal počasneje že zaradi federativne ureditve v kateri je bila takrat Slovenija še s preostalimi petimi državami bivše skupne države Jugoslavije. V veliko pomoč pri političnih spremembah na slovenskem je prispeval tudi takoimenovani pritisk od zunaj nekaterih vplivnih svetovnih držav. Spremembe, ki so se zgodile na političnem in družbenem področju so rezultat različnih procesov in konfliktov v tedanji politični kulturi in so rezultirale v težnjo po transformaciji. Pojavile so se družbeni subjekti, ki so zavestno pritiskali na odpiranje družbenega prostora in politično modernizacijo. Nov pristop k politiki je uspel ustvariti mlada jedra modernističnega političnega pristopa znatraj uveljavljenih političnih elit. Kazalci nove politične poti so: razkrajanje stare politične kulture, razkrajanje starih političnih institucij, razpadanje legitimnosti starih političnih institucij, vlade in vladajoče politične elite . (Fink-Hafner 1991, 446–447) Učinki, ki kažejo na prehod konstruiranje novega političnega ustroja so nastajanje moderne participativne politične kulture, socialna mobilizacija, rastoča funkcionalna diferenciacija, strukturna pluralizacija, demokratizacija, vznikanje novih političnih elit, vstop novih družbenih skupin v politiko, nastajanje političnega trga, nacionalna integracija, oblikovanje novih simbolov skupne nacionalne, socialne in kulturne identitete. (Fink-Hafner 1991, 447) Politična modernizacija je na Slovenskem prinesla predvsem procese

kulturne, socialne in politične prenove. Omogočila je vrednostno, politično, kulturno in ideološko pluralizacijo. Odprla se je možnost, da družba izbira med novimi globalnimi političnimi alternativami. Rezultat vseh procesov politične transformacije je bila izvedba svobodnih pluralističnih volitev leta 1991. Izzid volitev je dokončno potrdil legitimno in legalno prevladujočo politično voljo spremembe iz monoističnega socialističnega političnega sistema v pluralistični, demokratični politični sistem. Sama težnja in izvid volitev sama po sebi seveda nista zadostovala za popolno politično transformacijo na Slovenskem. Zato se je začel proces vzpostavljanja močne civilne družbe, ki je kompatibilna s težnjo po modernizaciji in vzpostavitvi pravne države in hkrati ima moč branjenja družbe pred morebitnimi uničevalnimi učinki modernizacije pod vodstvom novih političnih elit. (Fink-Hafner 1991, 447–448)

Delovanje civilne družbe, kot nekakšnega ščita je kljub novemu pluralističnemu političnemu sistemu izjemnega pomena za preprečitev izkoriščanja novo nastalega političnega prostora v zasebne, elitistične namene. Za družbo je ključnega pomena zaščita pred problemi družbeno-ekonomske modernizacije, ki vključujejo tudi pomembno socialno problematiko. (Fink-Hafner 1991, 449)

Po začetnem obdobju samostojne Slovenije, ko se je uveljavil tako imenovani socialni kapitalizem in je bil poudarek na ohranjanju močne socialne države je sledil val liberalnega kapitalizma. Politične elite so obvladovale državna podjetja, ki so na ta način vse bolj polzela v roke zasebnim interesom ter s tem zmanjševale socialno varnost delavcev in njihovih družin. Politika je delovala v smeri ustvarjanja političnih omrežij, ki so obvladovale vodstva državnih podjetij in s tem slabila vpliv sindikatov in civilnih združenj. Po vstopu v Evropsko unijo leta 2004 se je Slovenija zavezala k skupni evropski politiki in s tem predala tudi del suverenosti, predvsem v obliki direktiv in smernic Evropske unije. Sledila je velika svetovna gospodarska kriza, ki je močno prizadela že tako pojemajoče slovensko gospodarstvo. Na površje je izplaval nov način nastopanja na političnem terenu. Politika se je personificirala, posamezne vodje političnih gibanj prevzemajo avtorski način vodenja političnih strank. Začelo se je obdobje osebnega nagovarjanja in druženja vodij političnih strank direktno s volivci. V ospredje so se prebile populistične metode nagovarjanja državljanov in nekritična lojalnost ideologiji, ki jo je predstavljal lik političnega vodje. Vse te korenite spremembe in procesi na političnem odru so vodile k marginalizaciji sindikatov, civilnih združenj in intelektualnih elit. Danes zaznamo zelo nizko državljansko aktivnost v politični sferi, kar kažejo tudi zadnje nizke udeležbe na volitvah in referendumih. Civilne pobude se organizirajo le ob določeni tematiki, v veliki večini primerov po spodbudi katere od političnih strank zaradi lastnih političnih interesov. Na žalost trenutno v Sloveniji velja velika ideološka razdvojenost, ki političnim elitam omogoča enostaven nadzor nad vsakdanjim življenjem državljanov. Vitalne

ekonomske in tudi državne institucije so v vse preveč primerih v primežu političnih omrežij, katerih končni cilj ni nujno splošno družbeno dobro.

Za podrobno preučevanje pojmov, povezanih z globalizacijo, vrednotami in nasiljem se bom oprl na delo dr. Bogomira Novaka, zajeto v knjigi *Moč družbe in transformacija šole*, ki je izšla leta 2006. V navedeni knjigi je podrobno analizirana slovenska družba in vpliv globalizacije nanjo ter pedagoške spremembe v slovenski šoli. Pomen knjige za podrobno analizo teh pojmov je po mojem mnenju izjemen in zato sem to poglavje svoje diplomske naloge osredotočil na omenjeno delo. Več desetletne izkušnje in raziskovalno delo na področju vzgoje in izobraževanja dr. Bogomira Novaka ponujajo podroben opis ozadja, pomembnega pri obravnavi socialne problematike osnovnošolskih otrok v Sloveniji.

V omenjeni knjigi so obravnavani ključni pojmi, ki imajo pomembno vlogo pri vzgoji in vzpostavitvi vrednostnega sistema otrok, kot so gospodovalnost, obvladovanje, moč, tekmovalnost in konkurenčnost. Našteti pojmi skupaj z novimi političnimi razmerami v našem okolju ustvarjajo povsem na novo postavljene okoliščine, v katerih odraščajo današnji otroci in zahtevajo drugačno vlogo in posredovanje institucij, kot sta osnovna šola in centri za socialno delo. Ob spremenjenih političnih, ekonomskih in socialnih razmerah je prenos tradicionalnih vrednot na otroke razširjen iz družinskega kroga na državno raven z vključitvijo državnih institucij.

Relevantnost dela, zajetega v knjigi, je v današnjem času še kako aktualna. Vpliv novonastalih družbenih razmer zaradi procesov globalizacije in tehnološkega napredka krha in spreminja tako tradicionalne vrednostne sisteme kot tudi osnovne družbene strukture. Družina, kot osnovna življenjska celica, izgublja na svojem pomenu in obsegu, vpliva na življenjski razvoj otroka, saj se je zožila na le osnovo obliko, starša in otroke. Državne institucije zaradi tega pridobivajo na pomenu pri vzgoji otrok in reševanju družinskih problemov, še posebej v kombinaciji z zunanjimi družbenimi pritiski z različnih ravni. Izpostavil bi predvsem ekonomski pritisk na družinsko življenje, saj lahko neurejen ekonomski status vodi v socialno problematiko, socialno izključenost.

Družbene spremembe in transformacija šole, kot so predstavljene v knjigi, so tema, ki veliko ponuja za razmislek tudi v prihodnje. Začeti procesi družbenega dogajanja na globalni in lokalni ravni še niso zaključeni, zato bo ta tematika aktualna vsaj še naslednjih nekaj let.

## 4.1 GOSPODOVALNOST, OBVLADOVANJE IN MOČ

»Razlika med gospostvom in obvladovanjem je predvsem v tem, da znotraj gospostovanja ne vemo za svoje meje, znotraj obvladovanja pa zanje vemo in jih upoštevamo.« (Novak 2006, 15)

V tem poglavju mojega diplomskega dela se bom posvetil slovenski družbi, njeni strukturi na splošni ravni in na individualni ravni posameznika. Način transformacije družbe skozi zgodovino in zunanji vplivi na družbo, kot so globalizacija in družbeno razslojevanje. Človek je z napredkom tehnologije in kontrolo nad njo prišel do točke, da je moč trditi, da deluje kot »geološka sila« (Plut, 2004). »Podatki kažejo, da gre danes za izčrpavanje planeta v smislu puščave, ki raste. Po eni strani se je dvignilo splošno materialno blagostanje, zdravstvena varnost, izobrazba in življenjska raven, po drugi strani pa se povečuje svetovna revščina, malikovanje potrošništva, naraščanje globalnih in regionalnih razlik, obstajajo pa še diktatorski režimi, vojaški spopadi, teroristični napadi, slabšajo se podnebne spremembe, izumirajo živalske vrste in izčrpavajo se naravni viri (Plut, 2004, 16)« Človeštvo v zadnjem času izčrpava planet in njegove naravne vire do te mere, da lahko govorimo že o katastrofalnih posledicah. Dosegli smo raven, ko lahko govorimo o ekstremnih razlikah v kvaliteti življenja. Na eni strani se je izboljšalo splošno materialno blagostanje, zdravstvena varnost, izobrazba po drugi strani so se povečala svetovna revščina, spremenile so se vrednote, vedno večje so razlike na globalni ravni, pojavljajo se nova vojna žarišča in oblike vojskovanja, kot je terorizem. Največji poraz človeštvo doživlja na podnebnem področju, saj je s svojo malomarnostjo povzročil hude podnebne spremembe, ki kvarijo kvaliteto življenja na globalni ravni. (Novak 2006, 31) Zaradi vse večjega vpliva globalizacije se posamezniki počutijo bolj izolirane od družbe, zato smo tudi priča pojavu več socialnih in osebnostnih motenj. Razširjen pojav med današnjimi otroci je narcistična motnja osebnosti. »Narcis se razvije zaradi pomanjkanja ljubezni v zgodnjem otroštvu in previsokih zahtev staršev. Za narcisa je značilen agresivni, samouničevalni, lažni nadjaz, ki izhaja iz otroških fantazem. Narcis je odvisen od potrjevanja in občudovanja drugih ... če ga ti razočarajo, si poišče tretjega.« (Novak 2006, 33) Z vsemi novimi izzivi, ki smo jim priča v današnji družbi, so se morale tudi institucije, kot so predvsem osnovne šole, spopasti z novimi, drugačnimi in predvsem inovativnimi pristopi. Programi, mehanizmi, miselnost in organiziranost teži k bolj učinkoviti kontroli kakovosti storitev in ustvarjanju organizacijske kulture.

*Popolno ali celovito obvladovanje kakovosti ... ni več omejeno le na tehnične vidike kakovosti izdelkov v podjetju in na sodelovanje delavcev z vodstvom v njih zaradi odločanja o njihovem načinu izdelave in trženja, ampak prehaja tudi na druga področja,*

*vključno s šolo, ni možno brez izumljanja in upravljanja (gospodarskih, vodstvenih (managerial), kulturnih, političnih, edukacijskih in didaktičnih) inovacij, in stimulirane ter podpore vloge države pri njihovi integraciji v prakso različnih delov družbene dejavnosti in ne brez nenehnega izboljševanja kakovosti. (Novak 2006, 39)*

Zelo pomemben pojem, ki se pojavlja v povezavi s šolo kot institucijo, je pojem moči kot sredstvo nadzora in uveljavljanja standardiziranih norm in pravil. »Moč lahko razumemo tudi: 1. kot zmožnost učinkovite izvedbe; 2. kot večino in sposobnost; 3. kot zmožnost nadzorovanja in 4. kot avtoriteto in oblast.« (Novak 2006, 43) Kot vsak pojem, ki je bil družbeno pomemben za raziskavo s strani družboslovcev, je tudi pojem moči imel več svojih razlag skozi zgodovino. Navedel bom ugotovitve Galbraitha, ki je povzel Etzionija in razvil naslednje:

*tri vrste moči v dosedanji zgodovini: 1. koercivna - prisilna, 2. kondigna – pogojevalna in 3. normativno – utilitarna. Koercivna moč pomeni sposobnost razpolaganja z negativnimi fizičnimi sankcijami (zapor, usmrtitve). Nahaja se v represivni vzgoji, v kateri je več prepovedi kot dovoljenj, več sankcij kot spodbud. Pogojevalna moč se izraža v strategijah posrednega in neposrednega nastopanja. Normativna moč sloni na obvezi izpolnjevanja pravil, vendar pa je tudi pri njej treba razlikovati med samo rabo in zlorabo, med razumljenimi in konsenzualno sprejetimi pravili in normativizmom. Je sestavni del administrativne moči kot instrumentalno-strateškega delovanja. Normativna moč predpostavlja osebno identifikacijo učencev s šolo, ki jo prisila izničuje. V novem veku prevladuje utilitarna moč (nasproti prisilni in pogojevalni moči), ki je posredno sredstvo podrejanja drugega. (Novak 2006, 44)*

Moč ima še druge dimenzije v odnosu z družbo glede na manifestacijo, v kateri se pojavlja. Razdelimo jo glede na ravni v katerih deluje. Tako poznamo javno moč, prikrito moč in strukturno moč. (Novak 2006, 46) Pojem moči je močno vpleten tudi na področju vzgoje in socializacije, njen vpliv ločimo na zmožnost uveljavljanja prisile nad drugimi. »Aktivna premoč se uveljavlja z možnostjo prisiljevanja drugih v nezaželeno ravnanje, pasivna moč pa vsaj kot zmožnost preprečevanja nameravanega ravnanja, nadzor občutimo kot uveljavljanje zunanje prevlade moči drugega na nas. Razlika med pasivnim in aktivnim vplivom in močjo ustreza obliki med pasivno in aktivno socializacijo. Tudi vzgojni proces si razlagamo z dejanskim medsebojnim vplivom posameznikov in skupin v okviru odnosov družbene moči, oblasti in socialnih razmerij moči v družbi.« (Novak 2006, 48)



Današnja družba je visokotehnološko razvita in globalizirana, tako da ima posameznik lahko hkrati občutek izoliranosti oziroma individualnosti in povezanosti v svetovno družbo predvsem preko potrošništva.

*Globalizacija s širokimi in intenzivnimi medsebojnimi vplivi vodi do skupnih učinkov – sinergije na več plasteh človekove osebnosti in na več ravneh njenega družbenega delovanja. Skupni učinki pomenijo obvladovanje ali gospostvo glede na to, ali so za dobro vseh ali le za nekatere ... Seveda obstaja razlika med visokimi in nizkimi sinergičnimi učinki. Visoka sinergična kultura je zdrava, ker pogojuje in podpira altruistično obnašanje in je dobra ter zdrava za skupino v celoti. Nizko sinergična kultura je dobra le za posameznika, ker ta deluje na škodo ostalih, kar pomeni, da eden uspe na račun drugih. V Sloveniji je zaradi pomanjkanja socialnega kapitala še precej nizke sinergijske energije. (Novak 2006, 57)*

Posamezniki v svojem življenju sledimo motivu samorealizacije, torej imamo pred sabo zastavljene cilje vezane na družino, delo, prijatelje itd. Pomemben vidik na tej zastavljeni poti je obvladovanje. »Obvladovanje lahko opredelimo tudi kot preseganje skrajnosti na različnih ravneh ... na pedagoški ravni med avtoritarnostjo in razpuščenostjo ... na psihološki ravni med bojem ali begom ...« (Novak 2006, 58) Kot sem že omenil, je postindustrijska družba, kamor spada tudi Slovenija, doživela reforme na izobraževalnem, ekonomskem, kulturnem in političnem področju. Pojavile so se nove oblike urejanja odnosov na teh ključnih družbenih področjih. Na primer stalne zaposlitve so zamenjale prožne oblike zaposlovanja, kar je uničilo ekonomsko stabilnost in neodvisnost posameznika ali družine. Prožnost je postala gonilna mantra v našem vsakdanjem življenju, naj si bo na političnem, ekonomskem, izobraževalnem ali kulturnem področju. Omogoča nam prilagajati se nenadnim spremembam in izzivom v našem življenju. Predstavlja naš človeški kapital, da ostanemo samostojni v svojem odločanju in ne pademo pod tuji vpliv. Brez takšne duhovne širine smo ljudje podvrženi zunanjim pritiskom, ki lahko vodijo v zasvojenost. Zasvojenost je izredno škodljivo duhovno stanje, ki ima negativne učinke za prizadetega posameznika. Takšen posameznik je bolj dovzeten za napačne vrednote, bolj vodljiv, podlega slabemu zunanjemu vplivu (mediji, reklame...). (Novak 2006, 59)

Z zasvojenostjo povezujemo pojem negativne samopodobe. Posameznik ima občutek, da ni sposoben obvladovati določeno situacijo ali rešiti problem, ni sposoben niti motiviranja za reševanje problemov. Nasprotno negativni samopodobi je seveda pozitivna samopodoba, ko ima

posameznik občutek obvladovanja situacije ali problema. Pozitivna samopodoba vodi v višjo motiviranost in dosežemo tudi visoko zastavljene cilje. V primeru, da naše dejavnosti manj obvladamo sledi tudi manjša motiviranost, zato tudi ne dosežemo zastavljenih ciljev. Navedeno trditev lahko prilagodimo na raven učenca v osnovni šoli. Boljši učni uspehi vodijo v višjo motiviranost učenca in slabši, ko je učni uspeh obstaja večja verjetnost za nižjo motiviranost. (Novak 2006, 60)

## 4.2 KONKURENČNOST IN TEKMOVALNOST

Konkurenčnost in tekmovalnost sta dve gonilni sili, ki sta vpeti v današnjo družbo. Na vseh področjih družbenega delovanja poskušajo biti posamezniki ali skupine posameznikov konkurenčni, saj s tem dajejo vtis dobrega delovanja in s tem si zagotovijo obstoj na trgu. Tekmovalnost je sila, ki deluje znotraj okolja, v katerem delujejo ti posamezniki »... akcija, v kateri ena oseba ali skupina tekmuje z drugo, da bi dosegla cilj. Pri tem so sredstva (znanja, spretnosti in sposobnosti) za dosego cilja omejena in niso vsem tekmovalcem enako na voljo.« (Novak 2006, 79)

Zaradi izjemne pomembnosti tekmovalnosti danes je pomembno, kako se ta pojem vključuje in izvaja v osnovnošolskem obdobju, saj je to obdobje primarno v vzgoji novih generacij. Tekmovalnost mora imeti zdrave vzgojne temelje in služiti mora kot pozitivna gonilna sila učencev. Šolske ocene ne smejo služiti, kot takšen temelj za motivacijo medsebojnega tekmovanja. Poudarek naj bi bil v iskanju znanja, inovativnosti in funkcionalnem opismenjevanju učencev za vsakdanje življenje. Kot slab primer današnje prakse učiteljev lahko navedem umetno zviševanje ocen samo za potrebe vpisa nadaljnjega šolanja. Takšna praksa pri učencih vzbudi le lažno podobo usposobljenosti in je škodljiva. (Novak, 2006, 79) S tako oblikovano napačno sliko o svojih sposobnostih se pri otrocih razvije upor, ki se nenazadnje lahko pokaže tudi v obliki nasilnega vedenja.

Avtorica Clarkson je zato razvila značilnosti takega stanja, in sicer v obliki

*Ahilovega sindroma:*

1. neskladje med zunanjo presojo kompetentnosti in njenim notranjim doživljanjem (npr. primer goljufa);
2. neumestna napetost ali panika;
3. nesorazmerna obremenjenost ali izčrpanost po končani nalogi;
4. zgolj olajšanje namesto zadovoljstvo z uspehom;

5. *nesposobnost, da bi pozitivno uporabili doseženo znanje v naslednji podobni situaciji;*
6. *ponavljajoč se strah pred osramotitvijo ali ponižanjem;*
7. *želja, da bi drugim povedali o svojem nelagodju, in strah, da bi obveljali za slabiča (Clarkson, 1996; 38).*

*Vse to se pokaže na učencih, ki se počutijo preobremenjeni, ki napetosti sprostijo z nasiljem, ki ne marajo učenja, ker jim znanje ni vrednota, ki občutijo strah pred zaprtimi vrati družbe in so predolgo odvisni od staršev. Navidezna sposobnost je med sposobnostjo in nesposobnostjo. Ni v skladu s ciljem razvoja sposobnosti v šoli. (Novak 2006, 80)*

Tekmovalnost je kljub določenim negativnim stranem nujna in končno tudi zdrava, saj lahko spodbudi inovativnost in vodi k boljšim zamislim in rešitvam. Ravno tako nagradi tiste, ki so pripravljeni narediti kakšen korak več v primerjavi z ostalimi in spodbuja sodelovanje. Tekmovalnost med učenci je zdrava in tudi zaželjena, ampak le v primeru kadar je pravilno vmeščena in izvajana v okviru pedagoškega dela. Vidik pomembnosti tekmovalnosti najdemo tudi zaradi pluralnosti interesov in služi kot sodelovalni pogoj v današnji družbi. (Novak 2006, 82)

Za tekmovalnost na trgu delovne sile in osamosvojitve mladih v odraslost je potrebno imeti strategijo za hitro in uspešno integracijo mladih v moderno družbo. Poudarek mora biti na zavedanju pomena aktivacije lastnih sposobnosti in kompetenc ter njihovemu prenosu v vsakdanje družbeno delovanje mladih. Na konkurenčnost in status na delovnem trgu močno vplivata podaljševanje šolanja in vse poznejša odselitev mladih od svojih staršev. Za izboljšanje izhodiščnega položaja v družbi je temeljnega pomena nabiranje socialnega in izobraževalnega kapitala.

### **4.3 PROCES GLOBALIZACIJE IN GLOKALIZACIJE**

V današnji družbi na moremo več govoriti o zaprti sferi posameznikov in skupin, ki nima ne stika ne vplivov zunanjega izvora bodisi na lokalni bodisi na državni ravni. Vse plasti družbene sfere so vpletene v procese, ki se odvijajo in razvijajo na globalni, svetovni ravni. »O

globalizaciji govorimo, kadar merimo na splošne planetarne posledice razvoja, o globalizaciji pa tedaj, kadar mislimo tudi na lokalno zaostajanje ali razvijanje.« (Novak 2006, 112)

Za majhne države, kot je Slovenija, je veliko pasti in negativnih posledic, ki lahko vplivajo na zaostajanje za ostalim svetom, če ni zadosti previdnosti. Poudarek je seveda na ekonomskem področju, saj so najhujše posledice, vezane na kapitalski ravni, ki za seboj povlečejo resne posledice za državo. Potrebno je poskušati razvijati pozitivne strani, torej kapital izkoristiti za skupno dobro vseh ljudi. »Beck (2000) opozarja na številna, tudi napačna razumevanja globalizacije. Globalni trg vodi k bogatenju bogatih in pavperizaciji ter marginalizaciji revnih, tako da jih onesposablja za sodelovanje v globalnih tokovih. Kaže se jim kot ekonomska in politična premoč.« (Novak 2006, 114)

V času globalizacije je nujno potrebno spodbujati spoznavanje različnih kultur in medkulturno razumevanje, za boljše in lažje medsebojno sobivanje. Poudarjati je potrebno univerzalno sprejete kulturne vrednote, kot so mir, enakopravnost, solidarnost in spoštovanje, ter jih širiti še naprej. (Novak 2006, 115)

Globalizacija je večplastni pojem, ki nima le negativne konotacije. Vpliv globalizacije na svetovni ravni je tudi pozitiven. Omogoča razvoj in medsebojno povezovanje narodov, ki izhajajo iz različnih kulturnih in ekonomskih ozadij. Globalizacija je gonilna sila za izmenjavo blaga in storitev med državama na različnih stopnjah industrijskega razvoja. Potrebno je le zagotoviti varno in dobro regulirano okolje, ki na začetku zaščiti manjše in še ne dovolj razvite države v prehodnem obdobju. »Pomembno pri globalizaciji je, da imamo na svetovnem prizorišču mnogo novih akterjev, da to niso več samo države, da so to tudi nevladne organizacije, da je to tudi civilna družba, in vsi lahko dajejo globalizaciji človeško podobo.« (Svetličič 2004, 168)

Vpliv globalizacije je prisoten tudi na področju izobraževanja, prinaša nove razmere in postavlja pred nas nove izzive, kako se z njimi spopasti.

*Glede na dejstvo, da je globalno izobraževanje potekajoče v globalizaciji, si oglejmo nekatere njene tako pozitivne kot negativne posledice. Pozitivne posledice globalizacije so:*

- *skupno sodelovanje pri iskanju rešitev za skupne, globalne družbene probleme;*
- *posameznik in posameznica imata več priložnosti za svoj osebni (osebnostni), unikatni razvoj;*

- *tudi globalna družba ima več možnosti za medsebojno izmenjavo različnih idej, mnenj, spoznanj;*
- *večji je dostop do globalnega znanja, znanstvenih produktov, tehnologije;*
- *informacijsko komunikacijska tehnologija se v globalni družbi zelo hitro razvija;*
- *intenzivno so potekajoči medkulturni komunikacijski tokovi itd.*

*Negativne posledice globalizacije pa so:*

- *vse večja revščina v sodobnih, globalnih družbah;*
- *vse večji je prepad med zelo razvitimi in nerazvitimi državami;*
- *vse večje so razlike med privilegiranimi in deprivilegiranimi ljudmi;*
- *vse večje so razlike med tistimi, ki so izobraženi, in tistimi, ki niso izobraženi;*
- *porast ksenofobije;*
- *porast rasizma;*
- *vse bolj je prisotna tako imenovana »kultura individualizma«;*
- *naravni viri se pretirano izčrpavajo;*
- *vse večje je onesnaževanje. (Židan 2015, 32)*

#### **4.4 POLOŽAJ IN VLOGA SLOVENSKE OSNOVNE ŠOLE**

Za boljše razumevanje procesov in odnosov znotraj šole kot institucije bom pogledal nekatere vidike, ki pokažejo, kakšno vlogo in položaj ima osnovna šola v Sloveniji. Ti vidiki, povzeti po Novaku (2006), so: »kurikularna prenova, položaj učenca in učitelja v vzgojno-izobraževalnem procesu, učitelj kot subjekt realizacije kurikularnih ciljev, organizacija dela na šoli, funkcije učbenika, partikularni ali integrativni model izobraževanja učiteljev, inovativne vloge učiteljev, širjenje obsega vlog in nalog učiteljev in modela učitelja kot dobrega, kakovostnega in učinkovitega profesionalca.« (Novak 2006, 116)

Razlikujemo dve paradigmi modela šole, to sta transmisijski model in transformacijski model šole. Paradigmi ločujemo po njuni kompleksnosti, medtem ko je transmisijska šola boljša v razvijanju samo ene plati človeka kot kompleksnega bitja, transformacijska šola uspeva razvijati vse njegove plati. (Novak 2006, 116–118) V spodnji tabeli ponujam razlike med obema modeloma šole.

TABELA 5.1: Razlike med transmisijskim in transformacijskim modelom šole

Vsebinski kurikuli in učni načrti	Procesno in integrativno usmerjeni kurikuli in učni načrti
Storilnostna šola s promocijsko nevrozo	Šola z zdravo tekmovalnostjo in sproščanjem (zdrave in eko šole)
Šola z interno, neinovativno klimi	Šola z odprto klimo učeče se organizacije, ki zadovoljuje učne potrebe vsakega učenca
Šola s togo urno organizacijo dela	Šola s prožno organizacijo dela
Šola z nizko stopnjo razvitosti demokratične pedagoške kulture	Šola z visoko stopnjo demokratične kulture
Psevdoaktivnost učencev	Aktivnost učencev
Enosmerna komunikacija učitelja z učencem	Interakcijska komunikacija – dialog
Nereflektirano učenje s pasivnim memoriranjem dejstev	Različne vrste transformacijskega učenja
Komunikacijski defekt – prevladovanje hrupa na šoli	Aktivno poslušanje – upoštevanje specifičnih sposobnosti in interesov učencev
Prevladovanje vsebinskega znanja učencev	Spodbujanje različnih vrst znanja
Poudarjanje količine znanja	Uresničevanje ideje dobrega učitelja in stalnega izboljševanja pouka
Učitelj kot predmetni strokovnjak	Kompleksno profesionalni učitelj
Učitelj pogosto uporablja le stil natakara – prenašalca znanja	Učitelj uporablja vse štiri stile poučevanja enakovredno
Učitelj kot posameznik, izoliran ekspert	Timsko sodelovanje in timsko poučevanje učiteljev
Rutinski učitelj brez alternativnih didaktičnih oblik in metod	Učitelj kot reflektirajoči praktik in intelektualec
Učitelj v zaprtem razredu	Učitelj sodeluje s starši

Ravnatelj kot zastopnik transmisijske šole	Ravnatelj kot zastopnik transformativnega modela šole
Empirično in racionalno mišljenje učencev	Fleksibilno mišljenje z razvijanjem vseh vrst inteligenc
Prednost poučevanja učnih vsebin	Metodično poučevanje, kako se učiti
Parcialno izobraževanje učiteljev	Uvajanje integrativnega izobraževanja učiteljev na delavnicah
Tradicionalne in moderne vrednote edukacije	Lokalne in univerzalne vrednote edukacije
Šola, ki je slabo povezana z okoljem	Avtonomna šola v mreži šol
Šola z nizko stopnjo univerzalne pismenosti	Šola z visoko stopnjo univerzalne pismenosti
Prevladovanje individualnega učenje učencev	Individualno in sodelovalno učenje učencev
Prevladovanje nacionalne kulture	Poudarek na nacionalni in internacionalni, skupni evropski ter globalni kulturi
Tradicionalna kultura preverjanja in ocenjevanja znanja	Nova kultura preverjanja in ocenjevanja znanja
Učitelj kot zunanja avtoriteta za učence	Učitelj s samoomejujočo avtoriteto
Učitelj v vlogi prenašalca znanja	Učitelj v vlogah olajševalca, raziskovalca, animatorja, mentorja učencev

Vir: Novak (2006, 118–119).

Transformacija osnovne šole in njena vloga v vzgoji mladine dobiva nove razsežnosti. Poudarek ni le na splošni izobrazbi otrok, ampak tudi na pripravi za funkcionalno delovanje na trgu delovne sile. Vzgoja otrok dobiva novo dimenzijo v iskanju otrokovih potencialov in črpanju le teh. Šole imajo vse večjo nalogo pri izgradnji otrokovega socialnega kapitala. Vzgoja in izobraževanje otrok sta vedno v večji meri prepuščena osnovnim šolam v primerjavi z družinskim okoljem. Spremenjene družbene razmere na ekonomski ravni, ko so starši prisiljeni na trgu delovne sile v nove oblike zaposlovanja, pritiskajo na šole, da prevzemajo večjo odgovornost za izgradnjo otrokovega vrednostnega sistema in njegovo osebno rast.

Osnovna šola ima nalogo usposobiti mlade za uspešno samorealizacijo na njihovi življenjski poti. To seveda pomeni nuditi jim poleg izobrazbe tudi vsa potrebna praktična znanja in veščine za uspeh na trgu delovne sile. Poudarek naj bi bil vzgojiti visoko delovno kompetentnega odraslega, ki se bo lahko uspešno spoprijemal z vsemi nalogami, ovirami in morebitnimi frustracijami v njegovem življenju. Na tem mestu velja poudarek, da je izjemnega pomena predvsem ta komponenta, kako mlade pripraviti na uspešno premagovanje ovir in frustracij. Le uspešna izgraditev delovno kompetentne in močne osebnosti zagotavlja zmanjšanje rizika za nastanek bodočih primerov socialne problematike.

*Koncept vzgoje in izobraževanja mora biti zgrajen tako, da učenec, bodoči odrasel, razvije paleto pismenosti. Pri tem pridobi različna znanja, sposobnosti in vrednote (sposobnost kritičnega razmišljanja, sodelovanja, razumevanja resničnega sveta, spoštovanje občečloveških vrednot, medkulturni dialog, kakovostni medosebni odnosi, razvoj socialnih kompetenc, zdrav življenjski slog ...). Šola mora učencu ponuditi široko temeljno znanje oziroma pismenosti, ki jih lahko nadgrajuje in uporabi v različnih življenjskih situacijah (osebni, izobraževalni, poklicni, družbeni ter znanstvenih in umetniških). (Cotič in Udovič 2001, 18)*

#### **4.5 VREDNOTE SLOVENSKE ŠOLE**

Zaradi procesov globalizacije prihaja tudi v Sloveniji do velikega tehnološkega napredka, reform trga dela, reform v šolstvu in tudi do migracij, ki s sabo prinašajo medkulturno mešanje in določene družbene prilagoditve. Zelo pomembno je, kako se družba in država odzoveta na te globalizacijske vplive.

*Vrednote slovenske šole se spreminjajo glede na nacionalno kulturo Slovencev (Razdevšek Pučko, 1999), ta pa se spreminja glede na porazdelitev različnih vrst kapitala. To velja tudi za druge države v EU. Odgovor na spremembe pa je zastavitev takšnih skupnih ciljev, ki se bodo odzvali na:*

- večjo odprtost vseh evropskih družb v njihovih različnih podsistemih;



- *probleme multikulturalizma in multilingvizma;*
- *spremenjene ekonomske procese;*
- *spremenjen odnos do dela, delovnih mest in zaposlitve nasploh, prostega časa ter učinkov tržnega gospodarstva;*
- *nenehne inovacije in spremembe v tehnologiji;*
- *drugačno pojmovanje posameznika (Halasz, 1996);*
- *spremembe v razumevanju razlik med znanjem in usposobljenostjo za uporabo znanja oz. kompetentnostjo, ki mora postati globalni cilj izobraževanja in vzgoje (Lesourne, 1993, 21). (Novak 2006, 156)*

#### **4.5.1 VREDNOTE MLADINE**

Vrednote se na mlade prenašajo s strani staršev, ostalih družinskih članov in okolja, v katerem živijo. Največji vpliv na razvoj vrednot in vrednotnega sistema imajo pri otrocih starši, saj se primarna vzgoja dogaja doma in šele potem v vzgojni verigi sledijo učitelji in sovrstniki.

*Starši s svojimi vrednotami najtrajnejše vplivamo na otroke in mladino, ker imamo čedalje večji vpliv na otroke kot učitelji in njihovi sovrstniki, saj so otroci bolj podobni nam kot učiteljem in sovrstnikom. Otroci in mladostniki bi morali verjeti v nekaj več, kot so oni sami, vendar pa bi za soočanje s spremembami rabili trdnejši sistem vrednot, občutek za vrednostno orientacijo delovanja in dobro vzgojo. Pospešeni družbeno-tehnološki razvoj zaostčuje vprašanje ohranjanja dinamičnega ravnotežja zase in za druge. (Novak 2006, 161)*

Postmoderna družba v Sloveniji je na novo definirala in spremenila pomembnost vrednot, ki so v družbi izjemnega pomena, vrednote na področju družinskega, političnega, ekonomskega življenja. Večjega pomena za posameznika je osebna rast kot družbena dejavnost, individualnost je zamenjala kolektivizem. »Nekatere značilnosti postmoderne v Sloveniji in svetu so: pluralizacija stilov življenja, upadanje rojstev, izgubljanje socialnega statusa, podaljševanje bivanja v starševski družini in poznejše ustvarjanje lastne družine. Pogosto se sprašujemo, ali je družina še vrednota.« (Novak 2006, 162)

Zadnje raziskave vrednot kažejo, da je tudi med mladimi zaslediti prehod iz kolektivizma na individualizem. Individualen boj mladih prihaja na plano na vseh življenjskih področjih. »Za vsa tri področja: družino, delo, politiko, je torej značilen rastoč individualizem in razpad starih struktur reda, ki so prejšnjim generacijam dajale trdno orientacijo. Zdi se, da počasi izginjajo

do sedaj veljavne norme skupinskega vedenja, da izginjajo stare predstave o kolektivnih dolžnostih in lojalnosti in se uveljavlja nova individualizirana etika vsakdanjega življenja.« (Ule 2004, 358)

#### 4.6 NASILJE IN DRUŽINSKO NASILJE

Nasilje razumemo, kot škodljivo dejanje, ki prizadane žrtev. Delimo ga na vsakršno prikrajševalno, škodljivo ali boleče dejanje, ki ima posledice duševnega, socialnega, telesnega in duhovnega prizadetja žrtve. Zadosten pogoj, da govorimo o nasilju je seveda že to, da je žrtev prizadeta v vsaj eni izmed teh razsežnosti.

Osredotočimo se na razlago pojma družinsko nasilje, saj je to eden izmed vzrokov, ki vodi v sprožitev postopka reševanja problematike, povezane z otroki v osnovnih šolah in centrih za socialno delo. Otroka lahko prizadene tako neposredno nasilje nad njim ali posredno nasilje, kot so prepiri med staršema, ki jim je otrok priča.

*Največ nasilja je med najbližjimi v družinah, ki imajo največja pričakovanja drug od drugega. V Sloveniji je število prijavljenih kaznivih dejanj nasilja v družini po l. 2000 vsako leto večje ... Dobro starševstvo je odvisno od dobrega zakonskega odnosa, slabo pa od slabega ... Ne bi smeli pozabljati, da je otroštvo najobčutljivejše obdobje za razvoj samopodobe posameznika. Če manjka prožna, demokratična vzgoja otroka, njegova samopodoba ne more biti ustrezna. Demokratične vrednote bi morale prevladovati že v družini, ne šele v šoli in družbi. (Novak 2006, 180)*

Med današnjimi oblikami nasilja v osnovnih šolah se tudi pri nas spopadamo z nastankom pojma rasizma. Zaradi velikega priseljevanja družin iz različnih držav, kot so na primer Albanija, Kitajska in podobne, ki se razlikujejo od Slovenije po kulturnem, zgodovinskem ozadju, je zaznati pojav nasilja na rasni osnovi.

*Rasizem nastaja tako, da si zaradi neenakomerne delitve družbene moči t. i. normativna skupina podreja izključeno skupino. Racionalne podlage za svoje prepričanje o premoči nad podrejeno in kasneje izključeno skupino najde v 1. neugodni genetski značilnosti izključene skupine, 2. moralnih pomanjkljivostih, 3. njenih slabih vrednotah in 4. drugih negativnih lastnostih. Najusodnejša pa utegne biti črno-bela polarizacija v smislu poglobljanja razlik in zanemarjanja skupnih značilnosti obeh skupin (Lamovec, 1999, str. 27–28). (Novak 2006, 180)*

Nasilje seveda izvira iz različnih čustev, ki jih doživljamo bodisi v družini, na delovnem mestu, v šoli ali drugem javnem in zasebnem prostoru. Gre za nekakšno ogledalo nas samih, torej za samopodobo, s katero smo zadovoljni ali nezadovoljni, kar lahko kažemo navznoter in kaznujemo sami sebe ali navzven, ko se tudi z nasiljem lotimo koga drugega.

*Psihični izvor nasilja je v negativnih čustvih, kot so ljubosumje, nevoščljivost, sovraštvo, častihlepnost, tekmovalnost, pridobitništvo, izkoriščanje, oholost, bahavost, podcenjevanje in nespoštovanje drugih, porajajo nasilje nad drugimi in nad samim seboj. Zaradi nizke in slabe samopodobe, občutka manjvrednosti, podcenjevanja samega sebe in strahu pred nesprejetostjo nastajajo razne oblike psihičnega nasilja, kot so zmerjanje, žaljenje, vpitje, prisotnost otrok v prepirih v družini, poniževanje, izsiljevanje, prepoved gibanja in grožnje s fizičnim nasiljem (Manoilov, 2000, str. 2).*  
(Novak 2006, 183)

Nasilje je lahko zelo zakoreninjeno v družbo v obliki tako imenovanega normalnega obnašanja. Poznamo ... teorijo generacijskega prepada, po kateri se nasilje prenaša iz generacije v generacijo, od staršev na otroke in mladino. Mladina je danes sicer udeležena v družbi odraslih, vendar se bolj kot kdaj koli prej čuti negotova pri vstopanju v ta svet. Počuti se ujeto v svet potrošnje, ki ubija ideale. Strah pred življenjem se je polasča v obliki eksistenčne ali moralne panike in praznine. Splošni dejavnik je rastoča kompleksnost, zahtevnost in rizičnost življenja, ki vzbuja občutke nekompetentnosti. Nasilje je postalo nepredvidljivo podobno kot druge nesreče. (Novak 2006, 184)

Individualizacija in fleksibilnost, ki nam ga vsiljuje globalizacija, nas postavlja v zelo težek položaj iskanja lastne identitete in samorealizacije. Razpeti smo med tradicionalnimi sistemi vrednot in institucij ter postmodernim načinom soustvarjanja novih vrednot in delovanja institucij. »Individualizacija ne pomeni že kar emancipacijo od avtoritet in socialnih pritiskov. Po eni strani postajajo neodvisni od tradicije in bolj odvisni od ustanov, na katere imajo premalo vpliva. Starejši imamo še socializacijske rezerve iz preteklosti in kombiniramo tradicionalne in individualizacijske vidike, mladi p bodo ves svoj čas preživel v postmoderni. Novi individualizem je v tem, da posamezniki želijo zakone sooblikovati.« (Novak 2006, 184)

*Na osnovi zgodovinskih izkušenj lahko izluščimo naslednje dejavnike nasilja:*

- brezobzirna tekmovalnost;
- čedalje kompleksnejši in bolj tvegan družbeni razvoj;

- *povečevanje razlik med razvitimi in nerazvitimi;*
- *protislovja globalizacije;*
- *notranji učinki totalitarizma;*
- *izključujoča, zaprta, rigidna, in avtorska (edukacijska in politična) kultura;*
- *agresivne strukturne funkcije modernega subjekta, ki v vlogi gospodarja vsiljuje svojo voljo drugemu;*
- *država kot legitimna ustanova nasilja;*
- *neenakost državljanov;*
- *prestroga ali premehka vzgoja;*
- *sebičnost interesov;*
- *simbolno in fizično nasilje v šoli, ki se kaže kot neposlušnost, nedisciplina, hrup;*
- *odvisnost z nizkim samospoštovanjem;*
- *dezorientacija vrednot;*
- *avto- in heterodestruktivne tendence;*
- *provokacija konfliktov in frustracij;*
- *zaprta (šolska) kultura in klima;*
- *sistemi gospostva, avtokratizma in totalitarizma;*
- *enodimenzionalni, zaprti človek z enodimenzionalnim mišljenjem;*
- *lastniški čut s posesivnim odnosom do denarja. (Novak 2006, 188)*

Slovenija se je z osamosvojitvijo odrekla staremu socialističnemu političnemu sistemu in se prestrukturirala v demokratično obliko države. S tem dejanje je postala tako imenovana država v tranziciji, postsocialistična država.

Vključitev v novo formo skupine držav, to je v Evropsko unijo, je tranzicijsko obdobje že prešlo v post-tranzicijsko obdobje. Prehod iz preteklosti na raven modernih demokracij je v Sloveniji še vedno prepočasen in se spopada z visokimi ideološkimi ovirami, kar je opaziti v še vedno trajajočih ideoloških razpravah, ki prežemajo vse ravni slovenske družbe. Večina teh razprav črpa tematiko še iz obdobja pred osamosvojitvijo in demokratizacijo države. Ravno ta prehod iz enega sistema v drugi, iz socializma v demokracijo, iz avtoritarnega sistema v liberalni, je pustil velike posledice na dojemanju in prenašanju vrednot ter pomenu in avtoriteti ustanov. Pozornost je bila usmerjena le v spreminjanju družbenega sistema in reformi strukture institucij, ni bilo poudarka na osebni rasti in ponotranjanju nove družbene ureditve.

Zaradi tega se danes srečujemo z zamegljeno mejo med dobrim in zlim, ki je bila včasih veliko bolj jasno zarisana v naši zavesti. S prihodom modernih oblik komunikacije se danes velikokrat srečujemo s pojmom virtualnega nasilja, saj je dostop do različnih internetnih strani, forumov in aplikacij s strani otrok zelo enostaven in razširjen. Takšna oblika nasilja je med današnjo mladino najbolj razširjena.

*Odvisnosti in nasilja med mladimi je tako veliko tudi zato, ker odrasli nismo navajeni sprejemati polne odgovornosti za svoje izbire in mlade k temu premalo navajamo z lastnim zgledom. Ker smo verjeli, da je treba spremeniti najprej zunanji svet, smo zaostali pri spreminjanju sebe. V polpreteklem obdobju je bilo naše življenje preveč ideološko-monopolno in materialno določeno. Prav to, da je socialističnemu obdobju s preveč nadzora sledilo liberalno obdobje z manj nadzora, nas opozarja na dejstvo, da v vzgoji postavljamo različne meje med represijo in permisijo vedno znova. Vsak roditelj na takšen ali drugačen način postavlja meje sebi in svojemu otroku (Bluestein, 1998), in to zaradi miroljubnega sožitja in sodobnega pojmovanja avtoritete kot omejene racionalnosti. (Novak 2006, 189)*

#### **4.7 NASILJE V ŠOLI**

Nasilje v šoli je izjemno pomemben segment v razpravi o sodelovanju centrov za socialno delo in osnovnih šol. Je eden izmed vzrokov, ki vodi v potrebo po sodelovanju in medsebojni pomoči med tema dvema institucijama pri reševanju zapletene socialne problematike.

*Nasilje v šoli se povezuje z zasvojenostjo nekaterih učencev z drogami, z zniževanjem njihove učne motivacije, s slabimi komunikacijskimi sposobnostmi, z neuspešnostjo prevelikega osipa in neopravičenih ur. Nasilje med vrstniki nastopa v različnih stopnjah verbalne agresivnosti v obliki izzivanja in odzivanja na izzive, etiketiranja, stigmatizacije, poniževanja; tožarjenja sošolcev, neme agresivnosti odklopa (npr. ne morem, me ne zanima), brezobzirne tekmovalnosti in nastopaštva, napadalnosti iz dolgočasia, vandalizma ter mazohističnega gona ali samopoškodovanja ... Pri preprečevanju nasilja se šola povezuje z drugimi ustanovami – s centri za socialno delo, policijo in zdravstveno službo. Horkheimer in Adorno (1984) menita, da zaradi razdiralne vloge predsodkov (šolske) institucije razvitih dežel le redkokdaj vzgajajo gojence v zrele osebnosti. (Nova, 2006, 192–193)*

Za reševanje konfliktov, ki nastajajo med učenci, je pomembno pravilno prepoznati vire, od kod nastanek nasilja izvira. »...1. kadar je kritika osebnosti pomembnejša kot kritika njenih dejanj, 2. kadar je cilj reševanja ohranjanje osebne moči ali moči klike, 3. kadar se zlorabi za maščevanje, 4. kadar se vzorec nasilja ponavlja in se uveljavlja strategija izmikanja (Aničić, et al., 2002).« (Novak 2006, 193) Za reševanje nastalih konfliktov je ravno tako treba izbrati pravo strategijo in način izvedbe izbranih metod reševanja konfliktov. Prepoznati je potrebno priložnost za učenje in razumevanje iz posameznih primerov konfliktnih situacij, za lažje spopadanje z novo nastalimi situacijami v prihodnosti. Naloga šol bi morala analizirati dejavnike, ki vplivajo na nasilje in na osnovi teh podatkov izdelati in izvajati strategijo za zmanjšanje izpostavljenosti učencev tem dejavnikom. Prilagodijo lahko način poučevanja ali poiščejo nove stile poučevanja, ki bi imeli za posledico zmanjšanje preobremenjenosti učencev. Ravno preobremenjenost ali neustrezna obremenjenost vodita v konflikt. (Novak 2006, 193)

Seveda so na tem mestu nastale tudi teorije in predlogi o dejavnikih, ki lahko preprečujejo ali zmanjšajo nasilje v šolah.

*Po predlogih, ki jih je oblikovala Aničičeva (Aničić, 2002) za šolo, lahko po analogiji sklepamo o naslednjih dejavnikih zmanjševanja nasilja:*

- 1. jasen sistem skupnih vrednot;*
- 2. obveščanje in ozaveščanje učencev o škodljivih posledicah nasilja;*
- 3. prožna organizacijska struktura, ki spodbuja k medsebojnemu sodelovanju;*
- 4. hišni red šole;*
- 5. okrepitev nadzora dežurnih učiteljev na hodnikih;*
- 6. človeško topla klima na šoli;*
- 7. vključevanje čim več gojencev v interesne dejavnosti;*
- 8. izvajanje preventivnih programov za gojence v smislu razvijanja medsebojnih odnosov in obvladovanja lastnih reakcij. (Novak 2006, 193)*

Vprašanje nasilja ni povezano le s šolo kot institucijo in načinom izvajanja izobraževalnega programa, najbolj je pomembno družinsko okolje in vzgoja doma. Za uspešen in zdrav razvoj otrokove osebnosti je nujno krepiti naslednja področja samopodobe:

- 1. občutek fizične varnosti (ne bojimo se, da bi nas drugi prizadeli ali povzročili fizično bolečino, zaščita telesa pred škodljivimi vplivi),*
- 2. občutek čustvene varnosti (to občutimo*

*tedaj, ko vemo, da nas nihče ne bo ponižal ali razvrednotil), 3. občutek identitete (razvijanje realistične in zdrave samopodobe), 4. občutek pripadnosti (okolica nas sprejema, ne sprejemamo odločitev, ki nasprotujejo našim prepričanjem, upoštevajmo predvsem svoje mnenje pred drugimi), 5. občutek sposobnosti (spodbuja motivacijo za uspehe, preizkus novosti) in 6. občutek poslanstva (skladno z vrednotami uravnavajmo svoje življenje) (Youngs, 2001, str. 55). (Novak 2006, 194)*

Za izognitev nasilju in s tem posledično potrebi po reševanju problematike otrok v šoli ali v povezavi s centri za socialno delo je potrebno delati na področju vzgoje za mir. »Poskušati je treba obvladovati naslednje rizične dejavnike: 1. nezadostni družinski odnosi, 2. integracija v delikventno mladinsko kulturo, 3. odtujitev in distanca do šolskih norm in vrednot, 4. slaba socialna klima v šoli, 5. odpovedovanje storilnosti ali pretiravanje v nasprotni smeri in 6. slaba kvaliteta odnosov med učitelji in učenci.« (Novak 2006, 202)

Potrebno je identificirati dejavnike nasilja in jih sistematično obvladovati s pomočjo učiteljev, specializiranih delavcev na šolah in centrih za socialno delo, zagotoviti je potrebno ustrezno organizacijsko strukturo, ki se lahko sooči in reši nastale probleme. Pogosto napačen pristop posameznika pri soočanju s težavami je prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja, to se lahko pri napačni vzgoji prenaša iz generacije v generacijo. Zaradi tega dejstva se soočamo s prelaganjem krivde za lastne neuspehe na nekoga drugega, kar zamaja same temelje družbene strukture. Pojav prelaganja krivde na druge zaznamo tako pri starših, učiteljih in delavcih zaposlenih v državnih institucijah, kot so npr. centri za socialno delo, ki so relevantni za moje diplomsko delo. Prelaganje krivde na druge, v primeru učitelja, ki je odgovoren za vzgojno-izobraževalno rast otroka ima lahko negativne družbene posledice. Otrokom je potrebno na ustrezen način ponuditi pomoč pri reševanju problemov, ki jih imajo in najti pravo obliko izkazovanja premoči, ko situacija zahteva postavitev zgloda in na koncu koncev tudi kaznovanja.

*Avtoritarni starši in učitelji ustvarjajo ločitveni, ne pa povezovalni integrativni model življenja, kar vodi v medgeneracijske prepade. Če obstaja razvidna hierarhija (po)moči, otroci vedo, na koga se je treba obrniti v težavah. Otroci bi kršitev pravil kaznovali še ostreje kot odrasli. Izkušnje kažejo, da otroci ne kršijo pravil, če imajo pomoč pri socializaciji. Starši in učitelji delujemo tako, da otroci (in mladina) prevzema večjo odgovornost za svoja dejanja in za rezultate učenja. Če jih že kaznujemo, jih zato, da bi se česa naučili. Nenazadnje je problem nasilja problem kazni in krivde. (Novak 2006, 204)*

## **5 ZAKONODAJA IN MEDINSTITUCIONALNO SODELOVANJE PRI SOCIALNI PROBLEMATIKI OTROK**

Pravne podlage, relevantne za obravnavo socialno problematiko, ki se pojavlja na področju medinstitucionalnega sodelovanja osnovnih šol in centrov za socialno delo, so Ustava RS, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Zakon o socialnem varstvu, Kazenski zakonik RS, Zakon o policiji.

Republika Slovenija s svojo Ustavo in zakonodajo zagotavlja osnovne pravice in zaščito prebivalcev na socialnem področju. Ustava kot temeljni dokument že v svojih prvih treh členih splošnih določb pravi: » 1. člen: Slovenija je demokratična republika; 2. člen: Slovenija je pravna in socialna država; 3. člen: Slovenija je država vseh državljanek in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe. V Sloveniji ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljanji jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno.« (Ustavno sodišče Republike Slovenije 2011, 10. maj 2016)

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih opredeli vrsto zakonske zveze ter nastala razmerja ob le tej. »S tem zakonom se urejajo zakonska zveza, razmerja med starši in otroki in med drugimi sorodniki, posvojitev, rejništvo ter varstvo mladoletnih otrok in drugih oseb, ki niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi.« (Uradni list RS 69/2004, 24. junij 2004)



Zakon o socialnem varstvu zagotavlja, kot je navedeno v 3. členu splošnih določb: »Pravice iz socialnega varstva po tem zakonu obsegajo storitve in ukrepe, namenjene preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav posameznikov, družin in skupin prebivalstva ter denarno socialno pomoč, namenjeno tistim posameznikom, ki si sami materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere ne morejo vplivati.« (Uradni list RS 73/2007, 12. januar 2007)

Kazenski zakonik Republike Slovenije opredeljuje kazensko odgovornost, v katerih primerih se lahko izreče kazen ali druga kazenska sankcija, vrste kazenskih sankcij (kazni, opozorilne sankcije in varnostni ukrepi), oblika kazni (premoženjska, odvzem ali zmanjšanje kakšne pravice).

## **»Uveljavljanje kazenske odgovornosti**

### **1. člen**

(1) Kazenska odgovornost v Republiki Sloveniji se sme uveljavljati ob spoštovanju ustavno zagotovljenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin v demokratični ureditvi ter na načelih pravne države. (2) Po tem zakoniku se kazenska odgovornost uveljavi s kaznovanjem polnoletnih oseb zaradi storjenih kaznivih dejanj na podlagi ugotovljene krivde.

## **Ni kaznivega dejanja in kazni brez zakona**

### **2. člen**

Nikomur ne sme biti izrečena kazen ali druga kazenska sankcija za dejanje, ki ga zakon ni določil kot kaznivo dejanje, še preden je bilo storjeno, in za katero ni bila z zakonom predpisana kazen ali druga kazenska sankcija.

## **Sistem zakonitih kazenskih sankcij**

### **3. člen**

(1) Kazenske sankcije so: kazni, opozorilne sankcije in varnostni ukrepi.

(2) Za kaznivo dejanje je v zakonu vedno predpisana kazen, ki se izreče storilki oziroma storilcu (v nadaljnjem besedilu: storilec) v sorazmerju s težo dejanja in njegovo krivdo. Ob

pogojih, določenih v splošnem delu tega zakonika, se storilcu smejo izreči namesto kazni opozorilne sankcije in poleg kazni ali opozorilne sankcije še varnostni ukrepi.

(3) Ob pogojih, določenih s tem zakonikom, se proti storilcu zaradi storjenega kaznivega dejanja izrečeta tudi odvzem premoženjske koristi in objava sodbe.

(4) Kadar predpisi določajo, naj se zaradi same obsodbe za kaznivo dejanje obsojenki oziroma obsojencu (v nadaljnjem besedilu: obsojenec) poleg izrečenih kazenskih sankcij odvzamejo ali omejijo kakšne pravice, velja tudi za take pravne posledice prepoved iz prejšnjega člena.« (Uradni list RS 55/2008, 4. junij 2008)

Zakon o policiji ureja razmerja, povezana z organom policije in njegovimi nalogami v sestavi Ministrstva za notranje zadeve. »Policija je organ v sestavi Ministrstva za notranje zadeve (v nadaljnjem besedilu: ministrstvo), ki opravlja naloge, določene v tem in drugih zakonih in podzakonskih predpisih.« (Uradni list RS 107/2006, 17. oktober 2006)

Trije členi kazenskega zakonika, ki neposredno opredeljujejo kazniva dejanja, povezana z nasiljem v družini in se preganjajo po uradni dolžnosti, so 191. člen: NASILJE V DRUŽINI, 192. člen: ZNEMARJANJE OTROKA IN SUROVO RAVNANJE, 193. člen: KRŠITEV DRUŽINSKIH OBVEZNOSTI. Prijava kaznivega dejanja po teh členih je obvezna.

Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND) služi za opredelitev nasilja v družini in določa vlogo ter naloge državnih organov. ZPND: »(1) Ta zakon določa pojem nasilja v družini, določa vlogo in naloge državnih organov, nosilcev javnih pooblastil, izvajalcev javnih služb, organov samoupravnih lokalnih skupnosti (v nadaljnjem besedilu: organi in organizacije) in nevladnih organizacij pri obravnavanju nasilja v družini ter določa ukrepe za varstvo žrtev nasilja v družini.

(2) Za preprečevanje nasilja v družini in za varstvo ter pomoč žrtvi se poleg ukrepov, ki jih določa ta zakon, uporabljajo tudi ukrepi, določeni z drugimi zakoni in na njihovi podlagi izdanimi predpisi.« (Uradni list RS 16/2008, 15. februar 2008)

ZPND je pomemben z vidika medinstitucionalnega sodelovanja v tem, da vsebuje pravilnik o sodelovanju organov ter delovanju centrov za socialno delo, multidiscipliniranih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini. 6. člen tega zakona govori o dolžnosti prijave:

**»6. člen**

## **(dolžnost prijave)**

(1) Organi in organizacije ter nevladne organizacije, ki pri svojem delu izvedo za okoliščine, na podlagi katerih je mogoče sklepati, da se izvaja nasilje, so dolžni o tem takoj obvestiti center za socialno delo, razen v primeru, če žrtev temu izrecno nasprotuje in ne gre za sum storitve kaznivega dejanja, ki se preganja po uradni dolžnosti.

(2) Vsakdo, zlasti pa strokovni delavci oziroma delavke v zdravstvu ter osebje vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih zavodov, mora ne glede na določbe o varovanju poklicne skrivnosti takoj obvestiti center za socialno delo, policijo ali državno tožilstvo, kadar sumi, da je otrok žrtev nasilja.« (Uradni list RS 16/2008, 15. februar 2008)

V ZPND-ju so opredeljene tudi vloga in naloge ustanov, ki se ukvarjajo z žrtvami. Te ustanove so centri za socialno delo, regijske službe in nevladne organizacije.

14. člen ZPND-ja predvideva ustanovitev multidisciplinarnega tima v okviru centra za socialno delo. Center za socialno delo ustanovi in vodi multidisciplinarni tim za vsak konkreten primer, oceni, ali je potrebno oblikovati načrt za pomoč žrtvi, ki ga oblikuje skupaj z žrtvijo. K sodelovanju v timu povabijo tudi druge organe in organizacije, ki so ali bodo udeležene v reševanju problematike, tako da posredujejo svojega predstavnika. Vse povabljene organizacije in organi so dolžni zagotoviti sodelovanje svojega posrednika v timu. Načrt in način njegove izvedbe za pomoč žrtvam se pripravi na sejah, kjer se tudi dogovori način sodelovanja in vse aktivnosti, ki jih je potrebno izvesti.

Za zaščito pravic otrok sta pomembna še dva dokumenta, in sicer Konvencija ZN o otrokovih pravicah in Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic.

### **5.1 DEFINICIJA ŽRTVE**

Pri pojmu žrtve imamo opravka z dvema tipoma, to sta odrasla žrtev nasilja in otrok žrtev nasilja. » Odrasla žrtev nasilja: Postopki in ukrepi tečejo v soglasju in s sodelovanjem žrtve, če so v družini otroci, je nujno oceniti tudi ogroženost otrok. Otrok žrtev nasilja: Postopki za zaščito tečejo po uradni dolžnosti, v načrtu pomoči se predvidijo tudi ukrepi za varstvo otroka po družinski zakonodaji.« (Ogrin, 2008)

Ogroženost otrok definiramo s pomočjo naslednjih kriterijev: »Otrok je ogrožen, kadar je dejansko utrpel ali je zelo verjetno, da bo utrpel očitno škodo na zdravju ali razvoju. Očitna

škoda je posledica ali grožnja, da bo nastopila zaradi slabega ravnanja ali opuščanja dolžne skrbi tistih, ki skrbijo za otoka.« (Ogrin, 2008)

Vodilno načelo sistema varstva ogroženih otrok je varovanje koristi otroka. Za zagotavljanje koristi otroka je potrebno zagotoviti učinkovito varstvo otroka pred zlorabo in zanemarjanjem. Na prvem mestu sta varnost in koristi otroka, pred interesi posameznih inštitucij, staršev ali drugih, ki skrbijo za otoka.

## 5.2 CENTRI ZA SOCIALNO DELO

Socialna varnost je v Republiki Sloveniji zagotovljena s pomočjo različnih socialnih politik in ukrepov s strani države in državnih institucij. »Socialna varnost je širše zasnovan model državnih ukrepov na različnih področjih za zagotovitev socialne varnosti in vključuje zdravstvene, delovnopravne, stanovanjske, izobraževalne in ostale vidike ter je nadrejen pojem socialnemu varstvu, ki je definiran z vrstami storitev in denarnih dajatev skupinam in posameznikom, ki nimajo zadostnih sredstev za preživljanje.« (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti)

Centri za socialno delo so ustanove v sklopu Direktorata za socialne zadeve RS. Delujejo na področjih, povezanih s socialno varnostjo državljanov. »Področje socialnega varstva je eden od sklopov socialne varnosti in temelji na socialni pravičnosti, solidarnosti ter na načelih enake dostopnosti in proste izbire oblik. Temeljno izhodišče ukrepov na področju socialnega varstva je zagotavljanje dostojanstva in enakih možnosti ter preprečevanje socialne izključenosti.« (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti)

Vloga centrov za socialno delo je: »izpolnjevati neposredne in izrecne zakonsko določene dolžnosti, z ustreznimi strokovnimi metodami in uporabo pravnih pooblastil zagotoviti zaščito otrok pred ogroženostjo.« (Ogrin, 2008)

Naloga centrov za socialno delo je tudi povezovati vse vpletene organe pri reševanju primerov ogroženosti, tako otrok kot tudi odraslih ter koordinirati ukrepe in delovanje vseh udeležencev.

### **5.3 MEDINSTITUCIONALNO SODELOVANJE**

Pomembno vlogo pri reševanju socialne problematike in ogroženosti posameznikov predstavlja medinstitucionalno sodelovanje ter timsko delo. Natančna in nedvoumna zakonodaja na področju pomoči in sodelovanju pri obravnavi žrtev nasilja nudi dobro izhodišče pri hitrem in učinkovitem reševanju postopkov. Pravilnik o sodelovanju organov, o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini je temeljni dokument, ki zagotavlja zakonsko podlago za medinstitucionalno sodelovanje. Pravilnik je pomemben za diplomsko nalogo, ker vsebuje definicije in postopke obveščanja med udeleženci obravnave prijave nasilja v družini državnim organom. Določa:

- vse postopke obveščanja med državnimi in nedržavnimi organizacijami v postopku nudenja pomoči žrtvam v postopku,
- organiziranost, sestavo in način dela multidisciplinarnih timov,
- vlogo centrov za socialno delo
- organiziranost regijskih služb za koordinacijo in pomoč žrtvam nasilja
- izobraževanje strokovnih delavcev socialno-varnostnih zavodov. (Ur. l. 31/2009, 20. april 2009)

Takšna oblika organiziranosti je temeljni pogoj za učinkovito zaščito otrok in odraslih. Sodelovanje je nujno v vseh fazah obravnave ogroženosti žrtev.

#### **5.3.1 PRAVILNIK OBVEŠČANJA MED ORGANI**

Pravilnik obveščanja med organi je pomemben dokument za hitro in učinkovito ukrepanje v primeru zaznave okoliščin, ki zahtevajo ukrepanje s strani ustanove. Ponuja enostaven in standardiziran način komunikacije med ustanovama.

*Vsi organi so ob zaznavi nasilja v družini dolžni v 24 urah od seznanitve z okoliščinami obvestiti CSD. Kadar gre za okoliščine, na podlagi katerih je mogoče sklepati, da je žrtev nasilja otrok, so dolžni obvestiti CSD, policijo ali tožilstvo. Informacija po telefonu takoj, v pisni obliki pa v treh dneh, razen v primeru neposredne ogroženosti najkasneje v 24 urah. V informaciji je potrebno navesti vsa strokovna opažanja, iz katerih je mogoče sklepati, da se izvaja nasilje. (Ogrin, 2008)*

### **5.3.2 NALOGE CSD**

Centri za socialno delo morajo izvesti vse ukrepe, potrebne za zaščito žrtve. Preučiti morajo okoliščine primera, zbrati informacije o ogroženosti žrtve, izdelati oceno ogroženosti in oceno o potrebi izdelave načrta pomoči žrtvi. Ustanovi multidisciplinarni tim in ga vodi. V primeru, da gre za sum kaznivega dejanja, obvesti policijo. Centri za socialno delo in policija si medsebojno izmenjujeta informacije o primeru ter uskladita začetne aktivnosti in delovanje. V roku petih dni CSD posreduje informacijo o začetnih aktivnostih organu, ki je posredoval obvestilo o primeru.

### **5.3.3 SHEMA POSTOPKA PRIJAVE IN UKREPOV MED ŠOLO IN CSD**

V šoli razredničarka pri učencu opazi modrice, otrok ji pove, da ga je pretepel oče. Šola takoj ustno obvesti CSD, znotraj roka do 24 ur in pisno v roku 3 dni. V primeru neposredne ogroženosti CSD posreduje prijavo na policijo, temu sledi konstantno izmenjevanje informacij, usklajevanje začetnih aktivnosti in delovanja med organoma.

CSD takoj ukrepa z zaščito otroka, umakne otroka v krizni center za mlade in otroke. Temu sledi razgovor z otrokovimi starši, v primeru enostarševske družine pa z mamo ali očetom. Naredi se prva ocena ogroženosti in ocena potrebe po sklicu multidisciplinarnega tima. Po obdelavi vseh informacij CSD poda povratno informacijo o začetnih aktivnostih šoli. (Ogrin, 2008)

### **5.3.4 SESTAVA MULTIDISCIPLINARNEGA TIMA (MDT)**

MDT sestoji iz zastopnikov različnih vpletenih ustanov in posameznikov. To so: CSD, regijska koordinacijska služba, šola, zdravstveni dom, policija, roditelj, proti kateremu ne teče postopek, in oseba, ki ji otrok najbolj zaupa. Izdelava se načrt pomoči, s katerim se poskuša doseči varnost v družini, kateri ukrepi naj se uporabijo in varnost družine. Načrt pomoči sestoji iz zapisnika s skupnimi mnenji in sklepi tima, konkretnih nalog vseh prisotnih, ciljev, oblik pomoči, načina spremljanja in trajanja obravnave. Naslednja faza je ponovna ocena ogroženosti žrtve, ki ji sledi

faza dela z družino. Delo z družino poteka z izvedbo nalog, dogovorjenih na timu, in spremljanjem ukrepov za zaščito otroka. Znotraj MDT so udeleženci v postopki v konstantnem stiku in se medsebojno obveščajo. Končna faza je evalvacija dela MDT, ali so ukrepi bili ustrezni in so pripeljali do zastavljenih ciljev. (Ogrin, 2008)

Multidisciplinarni tim kot oblika sodelovanja delavcev iz različnih institucij je dobro dodelan model timskega reševanja socialne problematike otrok. Ponuja izkušnje, mnenja, znanje in komunikacijski kanal, ki omogočajo najboljše okvirje za iskanje ustreznih postopkov in ukrepov. Sodelovanje, kot je mišljeno v MDT, prinaša možnost standardizacije postopkov in ukrepov ter deluje kot zakladnica nakopičenega znanja za bodoče udeležence v podobnih situacijah.

#### 5.4 PODATKI O PRIMERIH IN UKREPIH CSD GORENJSKE REGIJE

V spodnjih tabelah so predstavljeni podatki o primerih in ukrepih CSD gorenjske regije za leto 2008. Podatki iz prve tabele (6.1) kažejo na veliko število obravnavanih primerov, povezanih s socialno problematiko otrok.

Tabela 6.1: Obravnava ogroženih otrok v CSD gorenjske regije

OGROŽENI OTROCI	Novi v letu 2008	Skupaj vsi vodeni v letu 2008
Ogroženi otroci zaradi zanemarjanja	28	74
Psihično nasilje	32	50
Telesno nasilje	34	53
Spolna zloraba	10	14
Samo sum o neustreznem ravnanju	86	110
Prijava suma kaznivega dejanja	32	33

Vir: Ogrin (2008).

Tabela 6.2: Ukrepi CSD gorenjske regije

UKREPI CSD	Novi v letu 2008	Skupaj vsi vodeni v letu 2008
Ukrepi za vzgojo in varstvo koristi otroka	41	61

Odvzem otroka	13	14
Oddaja otroka v zavod v sporazumu s starši	29	53
Oddaja otroka v zavod brez sporazuma s starši	7	7

Vir: Ogrin (2008).

## **6 SPLETNA ANKETA O SODELOVANJU OSNOVNIH ŠOL S CENTRI ZA SOCIALNO DELO**

Spletna anketa o sodelovanju osnovnih šol in centrov za socialno delo je bila izdelana v mesecu aprilu 2016. Za pridobitev podatkov je bila odprta 2 meseca, torej april in maj 2016. Poslana je bila na približno 400 osnovnih šol po celi Sloveniji. Namen ankete je bil pridobiti ažurne podatke iz leta 2015 o prijavih socialne problematike s strani osnovnih šol centrom za socialno delo. Zanimali so me konkretni podatki prijave centrom za socialno delo fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja nad otroki kot tudi sumi zanemarjanja otroka in prijave zaradi kaznivega dejanja. Poudarek v drugem delu ankete je bil na zadovoljstvu sodelovanja osnovnih šol s centri za socialno delo in na povratnih informacijah med ustanovama. Anketa je bila namenjena vsem vodstvenim delavcem, svetovalnim uslužbencem in učiteljem na osnovnih šolah.

Anketa je razdeljena na dva dela:

- splošni podatki o izpraševancu (spol, delovno mesto, delovna doba, lokacija delovnega mesta, delovni položaj),
- sodelovanje s centri za socialno delo (prijave socialne problematike otrok, zadovoljstvo s sodelovanjem).



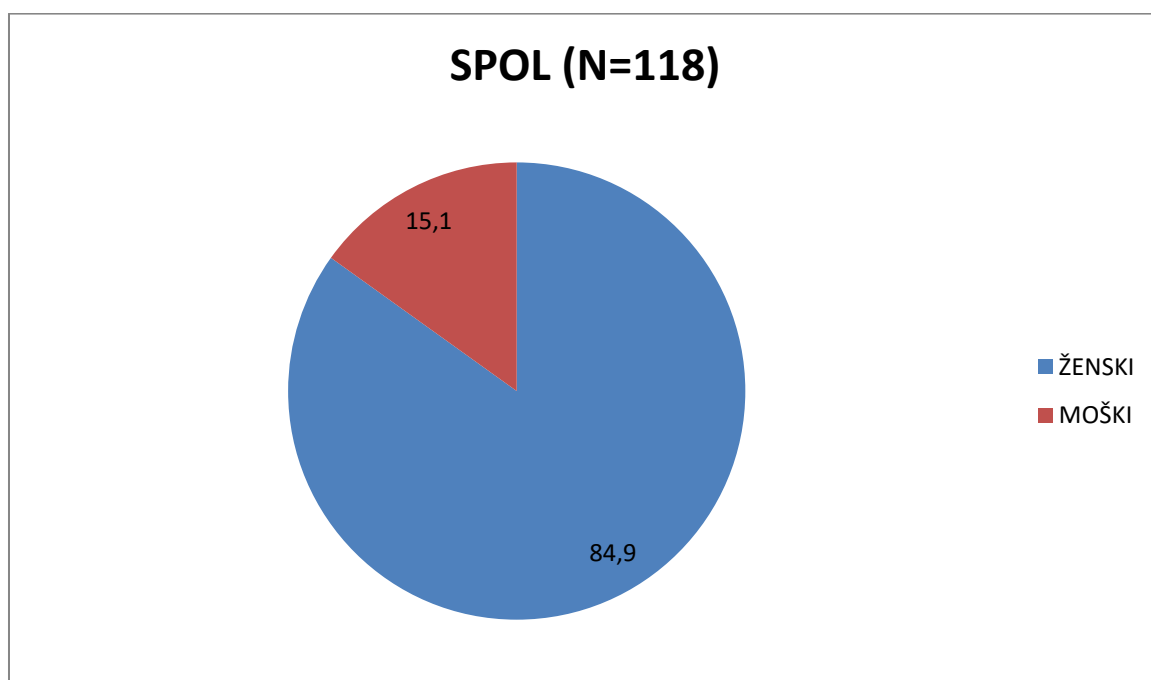
## 6.1 ANALIZA ANKETE O SODELOVANJU OSNOVNIH ŠOL IN CENTROV ZA SOCIALNO DELO

### 6.1.1 PRVI DEL ANKETE

Anketa je bila poslana na približno 400 osnovnih šol in po moji lastni oceni je to približno 12000 zaposlenih, od tega sem prejel 118 izpolnjenih vprašalnikov.

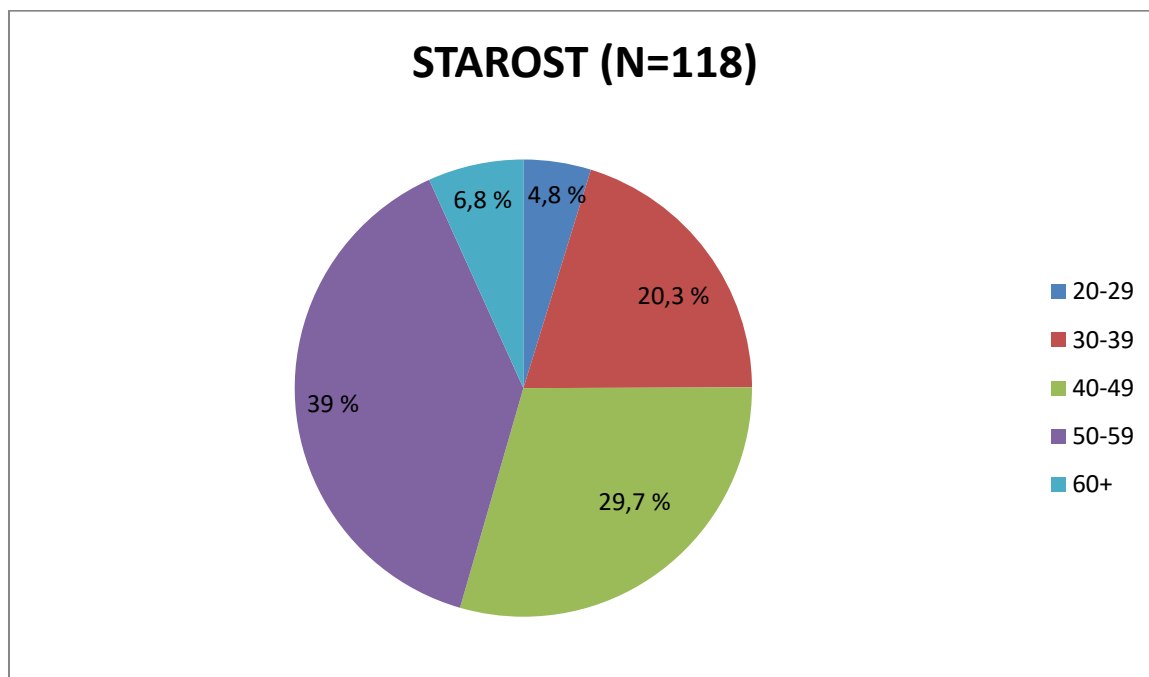
Velika večina anketirancev je pričakovano ženskega spola, kar 84,9 %, moških je 15,1 %, kar potrjuje dejstvo, da je med zaposlenimi v osnovnih šolah zaposlenih veliko več žensk kot moških.

Graf 7.1: *Spolna struktura anketirancev*



Zanimiva je starostna zgradba anketirancev, saj je kar 29,7 % starih med 40–49 let, 39 % starih med 50–59 let in 6,8 % starejših od 60 let. Mladi so v manjšini, in sicer 20,3 % je starih 30–39 let in 4,8 % starih 20–29 let. Povprečna delovna doba anketirancev je 22 let. Delež starejših delavcev je 65,5 %, tako da lahko sklepam, da so veliko bolj izkušeni in imajo dobro znanje in lažje presojujejo obravnavo tako občutljivega problema, kot je socialna problematika učencev.

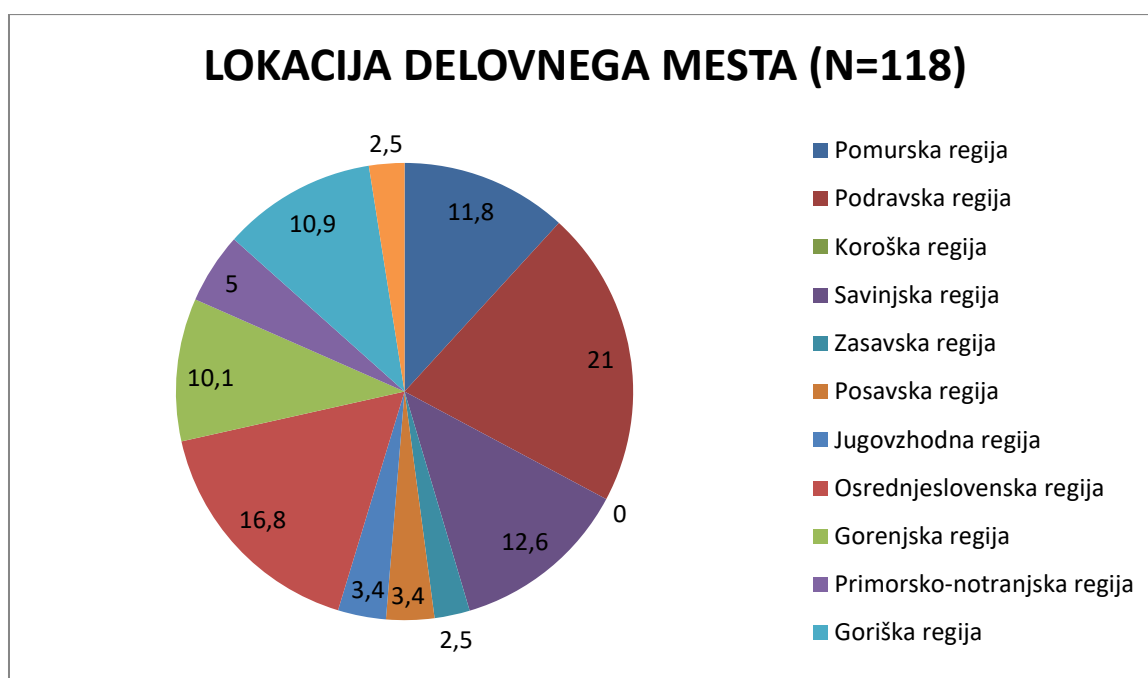
Graf 7.2: Starostna struktura anketirancev



Zanimala me je tudi lokacija delovnega mesta, zato sem v anketo vključil regijsko ločitev Slovenije na: Pomursko regijo, Podravske regije, Koroško regijo, Savinjsko regijo, Zasavsko

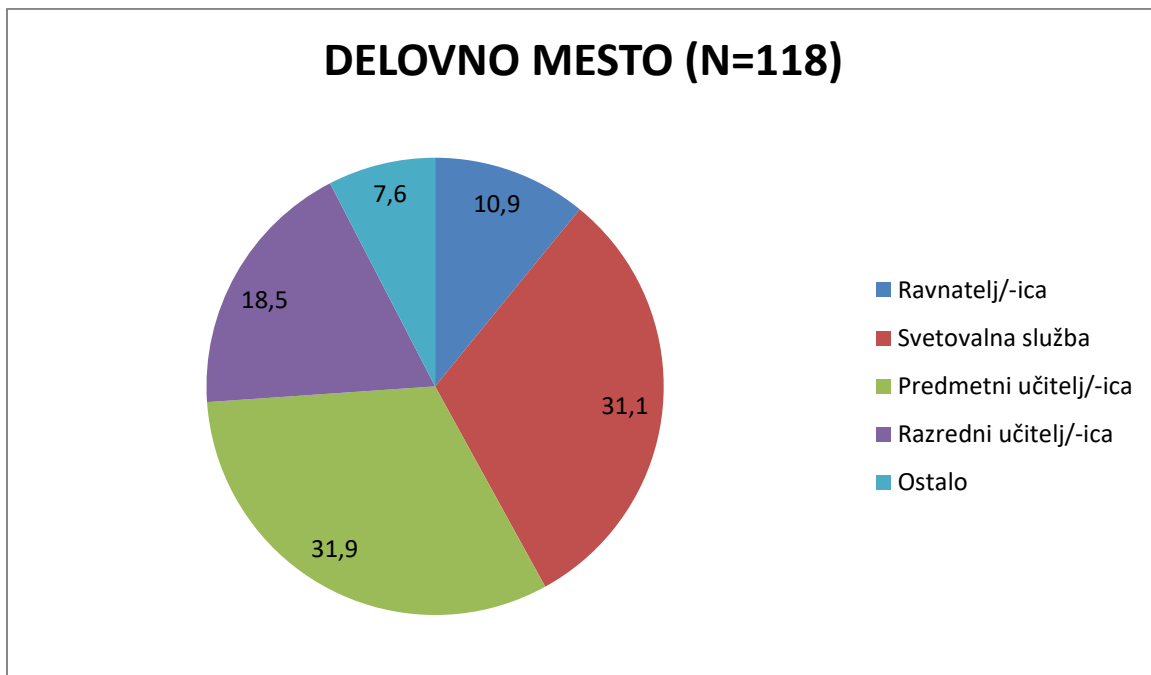
regijo, Posavsko regijo, Jugovzhodno regijo, Osrednjeslovensko regijo, Gorenjsko regijo, Primorsko-notranjsko regijo, Goriško regijo in Obalno-kraško regijo. Izpolnjeno anketo sem prejel iz vsake regije, najbolj odzivni so bili v Podravski regiji. Delež, ki ga predstavlja ta regija med vsemi izpolnjenimi anketami, je kar 21%, sledi ji Osrednjeslovenska regija s 16,8 %, nato si sledijo še ostale regije – Savinjska z 12,6 %, Pomurska z 11,8 %, Goriška z 10,9 %, Gorenjska z 10,1 %, Primorsko-notranjska s 5%, Posavska in Jugovzhodna s 3,4 % in na koncu še Zasavska in Obalno-kraška z 2,5 %.

Graf 7.3: Lokacija delovnega mesta anketirancev



Med delovnim mestom anketirancev je največ predmetnih učiteljev/-ic 31,9 %, sledijo zaposleni v svetovalni službi 31,1 %, razredni učitelji/-ice 18,5 %, ravnatelj/-ce 10,9 % in pod rubriko ostalo še 7,6 %.

Graf 7.4: Delovno mesto anketirancev



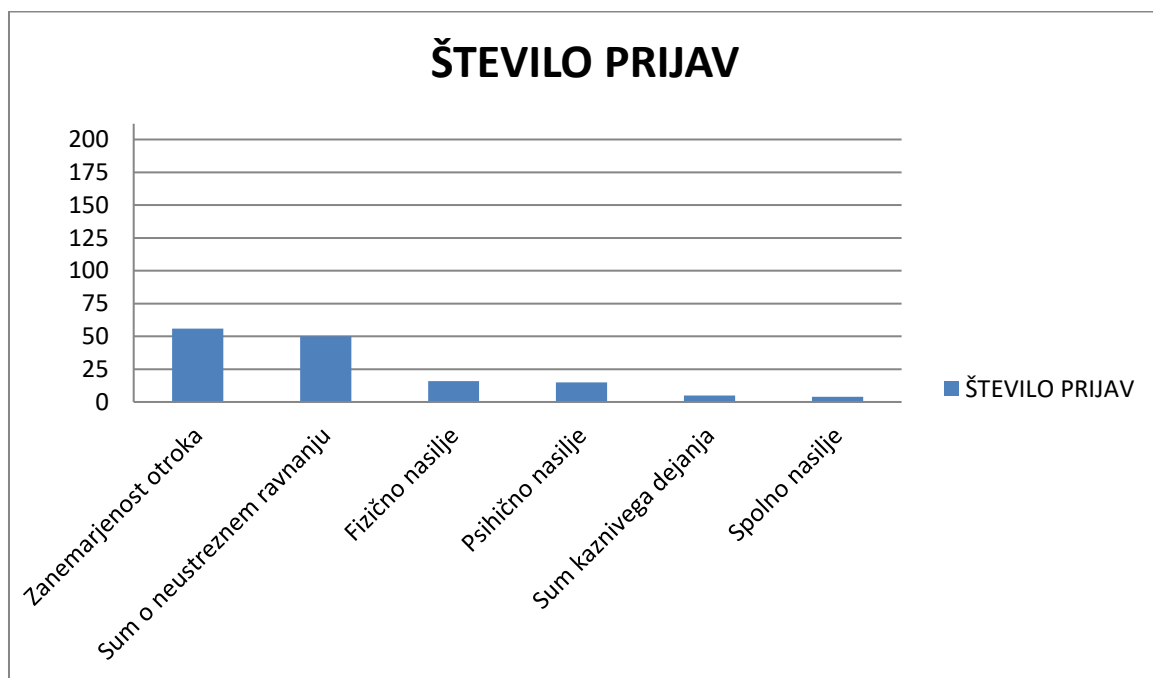
### 6.1.2 DRUGI DEL ANKETE

Drugi del ankete je bil namenjen pridobivanju podatkov o sodelovanju osnovnih šol s centri za socialno delo pri primerih prijave socialne problematike otrok. Vprašanja so se naslanjala na prijave iz različnih vzrokov, ki so jih zaposleni na šolah posredovali centrom za socialno delo. Vzroki za prijave na center za socialno delo so:

- zanemarjenost otroka,
- psihično nasilje nad otrokom,
- fizično nasilje nad otrokom,
- spolna zloraba otroka,
- sum o neustreznem ravnanju z otrokom,
- sum kaznivega dejanja.

Po podatkih, ki sem jih pridobil iz 118 izpolnjenih anket je skupno število vseh prijav iz navedenih vzrokov, v letu 2015, 216. Vzrok za prijavo je bil največkrat zanemarjenost otroka (v 52 primerih), sledi sum o neustreznem ravnanju z otrokom s 50 primeri, 16 primerov je prijav fizičnega nasilja nad otrokom, 15 primerov prijav psihičnega nasilja nad otrokom, 7 primerov prijav suma kaznivega dejanja in 4 primeri prijave spolnega nasilja nad otrokom.

Graf 7.5: Število in vzroki prijav na CSD



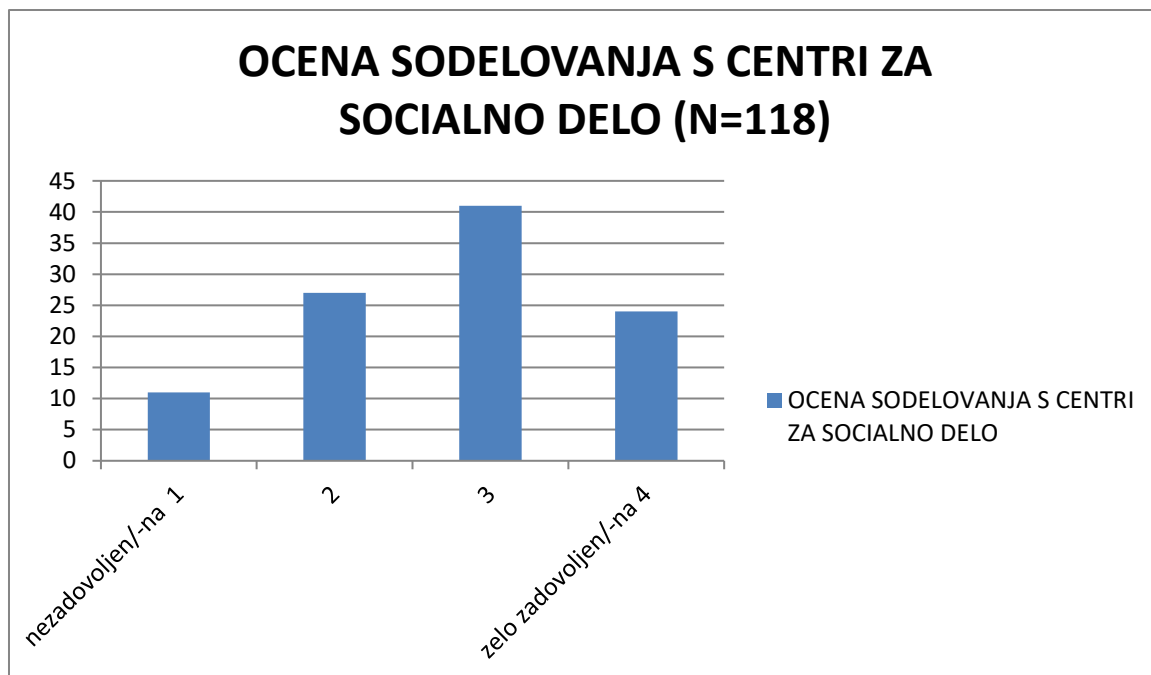
Oceno sodelovanja osnovnih šol in centrov za socialno delo sem pridobil z vprašanji o:

- številu ukrepov, ki so jih izvedli centri za socialno delo po prijavi s strani osnovne šole,
- sodelovanju v multidisciplinarnem timu pri reševanju problematike otrok,
- zadovoljstvu sodelovanja s pristojnimi centri za socialno delo.

Povratne informacije o številu ukrepov s strani anketirancev je dokaj visoko. V 72 primerih so bili seznanjeni z ukrepi centra za socialno delo. Še več – nekateri so pritrdili, da povratno informacijo dobijo vedno ali ko jo potrebujejo. Le v dveh primerih je bil odgovor negativen, in sicer da povratnih informacij ne dobijo. Pristojni center za socialno delo naj jim ne bi posredoval nobenih povratnih informacij. Obe negativni mnenji sta iz Goriške regije. Možno je, da gre le za izolirani situaciji v sistemu reševanja problematike med osnovno šolo in centrom za socialno delo. Pri načinu posredovanja povratnih informacij morda prihaja do komunikacijskega šuma, komunikacijski kanal je mogoče premalo sistematiziran. Lahko, da gre za preprosto in odpravljivo napako z manjšim posegom v splošno poznavanje protokola ali je potrebno še ustvariti standardizirani način komunikacije med ustanovama. Poznavanje dela in sodelovanje v multidisciplinarnem timu je izkazala velika večina anketirancev, skupno število delovanja v timu je 114 primerov v letu 2015. Iz danih podatkov sklepam, da je ta oblika sodelovanja in koordinacija med več ustanovami pri reševanju socialne problematike otrok dobro sprejeta praksa med zaposlenimi na osnovnih šolah.

Informacija, ki se mi zdi najpomembnejša, se nahaja v podatku, ki sem ga pridobil z zadnjim vprašanjem ankete, in sicer kakšno je splošno zadovoljstvo sodelovanja s centrom za socialno delo. Lestvica zadovoljstva s sodelovanjem je bila normirana na oceno od 1–4, kjer je 1 – nezadovoljen/-na in 4 – zelo zadovoljen/-na. Z najvišjo oceno 4 je sodelovanje ocenilo 24 anketirancev (23,3 %), oceno 3 je podalo 41 anketirancev (39,8 %), oceno 2 je podalo 27 anketirancev (26,2 %), z najnižjo oceno 1 je sodelovanje ocenilo 11 anketirancev (10,7 %).

Graf 7.6: Ocena sodelovanja s centri za socialno delo



Podatki kažejo na splošno zadovoljstvo s sodelovanjem s centri za socialno delo med zaposlenimi v osnovnih šolah. Na drugi strani ni za zanemariti tudi podatka, da je 36,9 % anketirancev nezadovoljnih ali manj zadovoljnih s sodelovanjem med ustanovama. Problem lahko nastaja, kot sem že omenil, v slabi komunikaciji ali zaradi premalo standardiziranih protokolov pri načinu prijave in reševanju le-te. Za zanemariti ni tudi dejstva, da je primerov, če sklepamo na celotno populacijo učencev in osnovnih šol, zelo veliko. Obremenjenost udeležencev v postopkih je zelo visoka. Nenazadnje smo doživeli tudi zmanjševanje števila zaposlenih na obeh ustanovah, v zadnjem času varčevalnih ukrepov in povečevanju obsega delovnih obveznosti.

## 7 SKLEP

V diplomskem delu sem predstavil pomembnost sodelovanja osnovnih šol in centrov za socialno delo pri reševanju socialne problematike otrok.

Po zgodovinskem pregledu razvoja socialnih politik in države blaginje sem predstavil temelj potrebe po državnih institucijah v moderni družbi. Politika potrebuje dobro organiziran izobraževalni sistem za usposabljanje bodočih rodov, ki bodo zagotavljali napredek in obstoj družbe. Socialne politike in država blaginje je bila tako sredstvo legitimizacije oblasti kot tudi vzvod ljudstva za pritiske na njo. Zagotavljanje socialnega miru in dostojnega življenja je bil v veliki meri cilj oblasti v modernih državah.

Z vplivom globalizacije in tehnološkim napredkom se je krhalo družbeno tkivo na manjše enote, zato se je pojavil pojem socialne izključenosti. Vse bolj na družbo pritiska pojav kulture individualizma. Ravno zato je pomen dobre podpore s strani državnih institucij, kot je center za socialno delo, dobil velik pomen.

Predstavil sem slovenski izobraževalni sistem, vrednote slovenske šole, vrednote mladine ter pojme, povezane z vzgojo otrok, kot so gospodovalnost, moč, obvladovanje, konkurenčnost, tekmovalnost in nasilje. Pojem nasilja sem razširil na nasilje v družini in nasilje nad otroki. Podrobno sem opisal definicijo nasilja in žrtve nasilja.

S pregledom zakonodaje sem postavil okvir sodelovanja osnovnih šol in centrov za socialno delo v okoliščinah, ko je prijavljen primer socialne problematike otrok. Podal sem pravno podlago statusa centrov za socialno delo kot institucije in njene pristojnosti. Medinstitucionalno sodelovanje osnovnih šol in centrov za socialno delo je podkrepljeno s protokoli o prijavi in nadaljnji obravnavi primera socialne problematike otrok. Predstavil sem sestavo in delovanje multidisciplinarnega tima, ki se oblikuje ob prijavi in obravnavi suma o ogroženosti otroka. Multidisciplinarni tim je po mojem mnenju odlična oblika organiziranosti vpletenih ustanov, saj ponuja platformo za izmenjavo znanja in izkušenj pri reševanju socialne problematike otrok. Učinkovitost in standardizacija postopkov je tako veliko boljša in v veliko pomoč za primere, ki se bodo pojavljali v prihodnje.

Podatki, ki sem jih pridobil s spletno anketo, kažejo na veliko število prijav socialne problematike otrok s strani osnovnih šol centrom za socialno delo. Domnevam, da se bo trend reševanja socialne problematike preko institucij še povečeval ali vsaj ostal na enaki ravni. Zadovoljstvo s sodelovanjem med institucijama je na relativno visoki ravni, a vseeno ne gre



zanemariti možnost izboljšave tudi na tem področju. Nadgradnjo na tem področju sam vidim v izboljšanju komunikacijskih kanalov in v standardizaciji postopkov obravnave primerov.

Pomen obeh ustanov in njuno čim boljše sodelovanje je ključnega pomena za uspešno delovanje naše družbe. Veliko vzgojnih in izobraževalnih nalog je prenešeno ravno na osnovne šole in centre za socialno delo. Reševanje socialne problematike otrok, ki so temelj družbe in naložba za prihodnost je in mora biti prioriteta vsake države.

## 8 LITERATURA

1. B.V. in K.S. MMC RTVSLO. 2016. *Švicarji z veliko večino zavrnilo univerzalni temeljni dohodek*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/svicarji-z-veliko-vecino-zavrnilo-univerzalni-temeljni-dohodek/394876> (5. junij 2016).
2. Cotič, Mara, Vida Medved Udovič in Sonja Starc. 2011. *Razvijanje različnih pismenosti*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales.
3. Fink Hafner, Danica. 1991. *Posebnosti politične modernizacije v Sloveniji 1980–1990*. Teorija in praksa letnik 28. številka 3/4.
4. Fink Hafner, Danica in Simona, Kustec Lipicer. 2005. *Spremljanje in vrednotenje kulturnih politik: mednarodno primerjalna analiza*. Teorija in praksa letnik 42.
5. Jerič, Slavko. 2015. *Slovenija 1965-2015: Manj porok, več ločitev, daljše življenje*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/stevilke/slovenija-1965-2015-manj-porok-vec-locitev-daljse-zivljenje/367794> (26. junij 2015).
6. Kolarič, Zinka. 1989. *Moč in nemoč socioloških teorij socialne politike – pogled na teorije iz zornega kota empirije*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr8Kolaric.PDF> (10. maj 2016).
7. Lukšič, A. Andrej. 1999. *Rizična tehnologija: izziv demokraciji k politični ekologiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani Študentska založba.
8. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti Republike Slovenije. 2016. *Sociala*. Dostopno prek: [http://www.mddsz.gov.si/si/delovna\\_podrocja/sociala](http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala) (10. maj 2016).
9. Novak, Bogomir. 2006. *Moč družbe in transformacija šole*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
10. Ogrin, Aleksandra. 2008. *Medinstitucionalno sodelovanje pri obravnavi nasilja nad otroki*. Dostopno prek: [http://www.zrss.si/ppt/270611120257\\_oekr\\_sodelovanje\\_viz\\_in\\_csd\\_21avg09.ppt](http://www.zrss.si/ppt/270611120257_oekr_sodelovanje_viz_in_csd_21avg09.ppt) (5. april 2016).
11. *Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini*. Ur. l. RS 31/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=91824> (10. maj 2016).
12. Rakar, Tatjana in Urban Boljka, ur. 2009. *Med otroštvom in odraslostjo. Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad za mladino in Inštitut RS za socialno varstvo.

13. Republika Slovenija - Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. 2004–2009. *Evidenca zavodov in programov. Seznam osnovnih šol*. Dostopno prek: <https://krka1.mss.edus.si/registriweb/Seznam1.aspx?Seznam=2010> (7. junij 2016).
14. Rus, Veljko. 1990. *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: Domus.
15. --- 1992. *Med antikomunizmom in postsocializmom*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, knjižna zbirka Teorija in praksa.
16. Svetličič, Marjan. 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
17. Statistični urad Republike Slovenije. 2014. *Slovenske regije v številkah*. Dostopno prek: <https://www.stat.si/doc/pub/REGIJE-2014.pdf> (10. maj 2016).
18. Trbanc, Martina. 1996. *Social exclusion: The concept and data indicating exclusion in Slovenia*. 1996. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr22-23Trbanc.PDF> (10. maj 2016).
19. ---. 1992. *Različni socialno-blaginjski sistemi in trendi v socialnih politikah*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr14Trbanc.PDF> (10. maj 2016).
20. Ule, Mirjana. 2004. *Družbene vrednote in družbena neenakost*. Teorija in praksa let. 41. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20041-2ulemirjana.pdf> (10. maj 2016).
21. *Zakon o socialnem varstvu (uradno prečiščeno besedilo) (ZSV-UPB2)* Ur. l. RS 3/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20073&stevilka=100> (10. maj 2016).
22. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1)*. Ur. l. RS 69/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200469&stevilka=3093> (10. maj 2016).
23. *Zakon o policiji (uradno prečiščeno besedilo) (ZPol-UPB6)*. Ur. l. RS 107/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006107&stevilka=4583> (10. maj 2016).
24. *Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND)*. Ur. l. RS 16/2008. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=84974> (10. maj 2016).
25. *Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini*. Ur. l. RS 31/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=91824> (10. maj 2016).
26. *Ustavno sodišče Republike Slovenije*. Ur. l. RS 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06 in 47/13. Dostopno prek: <http://www.us-rs.si/o-sodiscu/pravna-podlaga/ustava> (10. junij 2016).

27. Venta - Kolarič, Zinka. 1986. *Kritika obstoječih vsebinskih oziroma teoretičnih opredelitev kvalitete življenja in poskus njihove sociološke dopolnitve*. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr4Venta-Kolaric.PDF> (7. junij 2016).
28. Židan, Alojzija. 2015. *Temeljne značilnosti postmoderne didaktike družboslovja*. Ljubljana: FDV.

## **PRILOGA A: Anketa o sodelovanju osnovnih šol in centrov za socialno delo**

Spoštovani!

Sem Boris Čretnik, študent dodiplomskega študija sociologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Anketa bo služila kot empirična raziskava v diplomskem delu z naslovom Sodelovanje osnovnih šol in centrov za socialno delo pri reševanju socialne problematike otrok.

Raziskava je namenjena vsem vodstvenim delavcem, učiteljem in svetovalnim uslužbencem na osnovnih šolah. Traja do 5 minut.

Vljudno vas prosim, da anketo prepošljete vsem učiteljem in svetovalnim delavcem na vaši šoli.

Najlepše se vam zahvaljujem za pomoč in vas lepo pozdravljam.

### **1. DEL**

**Vnesite svoje podatke.**

#### **SPOL**

- Moški**
- Ženski**

#### **STAROST**

- 20–29**
- 30–39**
- 40–49**
- 50–59**
- 60 ali več**

#### **DELOVNA DOBA**

---

## **LOKACIJA DELOVNEGA MESTA**

- Pomurska regija
- Podravska regija
- Koroška regija
- Savinjska regija
- Zasavska regija
- Posavska regija
- Jugovzhodna regija
- Osrednjeslovenska regija
- Gorenjska regija
- Primorsko-notranjska regija
- Goriška regija
- Obalno-kraška

## **DELOVNO MESTO, KJER STE ZAPOSLENI**

- ravnatelj/-ica
- svetovalna služba
- razredni učitelj/-ica
- predmetni učitelj/-ica
- ostalo

### **2. DEL** Vaše sodelovanje s pristojnim centrom za socialno delo (CSD).

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili zanemarjenost otroka?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili psihično nasilje nad otrokom?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili fizično nasilje nad otrokom?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili spolno zlorabo nad otrokom?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili samo sum o neustreznem ravnanju z otrokom?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste v letu 2015 CSD-ju prijavili sum kaznivega dejanja?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat je pristojni CSD izvedel ukrepe za vzgojo in varstvo koristi otroka?**

\_\_\_\_\_

**Kolikokrat ste sodelovali v multidisciplinarnem timu pri reševanju socialne problematike otrok?**

\_\_\_\_\_

**Ocenite vaše zadovoljstvo sodelovanja s pristojnim CSD-jem.**

**1**

**2**

**3**

**4**

**nezadovoljen/-na**

**zelo zadovoljen/-na**